

פרשת "תימני כנרת": הבניית הקונפליקט על ידי הצדדים
גור מלמד 2005

תוכן העניינים

1	תוכן העניינים	1
2	1. פתח דבר	2
2	1.1. הקדמה	2
4	1.2. מבוא	4
6	2. רקע תיאורטי	6
6	2.1. סכסוך סובייקטיבי וסכסוך אובייקטיבי	6
8	2.2. תיאוריית הסכסוך המשולב (Interlocking Conflict)	8
8	2.2.1. ממד הזמן	8
9	2.2.2. ממד הישויות והנושאים המעורבים	9
10	2.2.3. ממד היחסים בין הצדדים	10
11	2.3. עוינות מובעת	11
12	3. רקע לתקופה	12
12	3.1. כנרת	12
14	3.2. העלייה ממזרח אירופה	14
15	3.3. התימנים	15
17	3.4. העלייה מתימן	17
18	3.5. המוסדות המיישבים	18
20	3.6. לוח זמנים	20
22	4. ניתוח הקונפליקט	22
22	4.1. אפיון הקונפליקט	22
25	4.2. הצדדים	25
29	4.3. פרק הזמן	29
31	4.4. עובדות המקרה	31
36	4.5. היבט תרבותי	36
37	4.5.1. תקשורת	37
38	4.5.2. תחומי הסכמה (Win Set)	38
39	4.5.3. השתייכות	39
40	4.5.4. מסגור	40
41	4.6. היבט פוליטי	41
41	4.6.1. ברמה הפנים ארגונית	41
43	4.6.2. ברמה הבין ארגונית	43
48	5. דיון	48
52	6. מסקנות	52
55	7. רשימת המסמכים	55
59	8. ביבליוגרפיה	59
62	9. לקסיקון	62

1. פתח דבר

1.1. הקדמה

בהיותי ילד שנולד וגדל בקבוצת כנרת, דור שלישי לראשוני הקבוצה (למאיר ולאסתר מלמד שעלו לארץ בשנת 1920 במסגרת קבוצת וילנא, והצטרפו לקבוצת כנרת ב – 1922), גדלתי על סיפורי המקום ובאווירה הקסומה של העמק, שהשתלבה בעבר המפואר של המקום אשר היווה את ערש ההתיישבות השיתופית בארץ.

למרגלות הגבעה עליו שוכן הקיבוץ, לצד "בית המוטור" הישן שעמד במשך שנים מוזנח בתוך סבך קני סוף, כעדות אילמת לראשית ההתיישבות במקום, הייתה חלקת פרדס שנקראה "חלקת התימנים". מסיפורי המקום שעל ברכיהם גדלתי, למדתי שבסמוך למקום בו נטועה אותה חלקת פרדס הייתה בעבר שכונה שבה התגוררו תימנים, ולכן כך נקראה. כילד קיבלתי מידע זה כפשוטו, ולא המשכתי לחקור מי היו אותם תימנים, איך הם הגיעו, ולאן הם הלכו. קיבלתי זאת כמו שקיבלתי את סיפור "חוות העלמות" של ד"ר חנה מייזל, הדבר השתלב לי בסיפורים על הקבוצות השונות הנוספות שהיו ועברו באזור, ה"טבעונים", קבוצת הר כנרת, קבוצת ביתניה ועוד.

בסיורי בבית העלמין של הקיבוץ נתקלתי בקברי תימנים, כרויים לצד קברי ראשוני כנרת והמושבה, לצד קברי פליטי יהודה, ולצד קברי אלמונים. ידעתי שאלו הם קברי התימנים שנפטרו מקרב חברי הקבוצה שישבה באותה השכונה שליד בית המוטור, וקיבלתי זאת כחלק מהווי המקום.

בשנות השמונים של המאה העשרים שופץ בית המוטור על ידי אהרוניק ישראלי ושוקם, ובתוכו הוקם כעין מוזיאון קטן להנצחת ראשית ההתיישבות בעמק. באותו הזמן התחיל להתעורר סיפור עקירת התימנים מכנרת ולתפוס כותרות, ואף העסיק את כבוד בית המשפט העליון בעתירה שהוגשה בעניין הנצחת התימנים במקום.

הפולמוס התעצם, וחלחל עד מהרה לבין חברי כנרת, כאשר עלתה טענה שיד חברי קבוצת כנרת הייתה בגרוש הקבוצה התימנית ממקום מושבם שליד בית המוטור. רק מאותו הזמן הבנתי ש"יש פה סיפור", והדברים אשר חשבתי שידעתי עליהם אינם כה פשוטים ו"רגילים" כמו שנטייתי לחשוב עליהם מאז ומתמיד.

את ההזדמנות ללמוד את הנושא לעומקו, ולנסות לנתח אותו בעזרת כלים אקדמיים,

קיבלתי במסגרת לימודי במסלול של ניהול וישוב סכסוכים ומשא ומתן באוניברסיטת בר אילן, ובמסגרת הקורס סכסוכים בקהילות יהודיות בעת החדשה עם פרופ' משה רוסמן. בבואי לכתוב עבודה זו היה עלי להגדיר באיזה קונפליקט אני הולך לעסוק, האם בקונפליקט שהתעורר בשנות השמונים של המאה העשרים, או בקונפליקט המקורי שהתרחש בתחילת המאה.

בחרתי לעסוק בקונפליקט המקורי, תוך התמקדות בשנים שבהם החל למעשה הקונפליקט (משנת 1917), ועד אשר סוכם על דרך פתרון בשנת 1930.

למעשה מדובר על קונפליקט מורכב ומתמשך, בין שתי קבוצות מהגרים אשר למרות היותם יהודים אשר עלו לארצם, כל אחת באה מרקע תרבותי שונה, ואופיה של כל קבוצה היה שונה בבסיס, דבר אשר היווה פוטנציאל לקיום מצב קונפליקטואלי. הקונפליקט עצמו התקיים על רקע תקופה סוערת, רבת תהפוכות חברתיות ואידיאולוגיות ברמה עולמית, תקופה של תמורות ושל מציאות משתנה בעולם כולו, ותקופה שהייתה משמעותית ביותר בהתהוות התנועה הציונית. כל אלו היוו מצע נוח ומפרה להיווצרות קונפליקטים בין אנשים, בין קבוצות אוכלוסייה, ובין לאומים ומדינות. לא בכדי ידע העולם מלחמה עולמית דווקא בתקופה זו, ובאותה התקופה נטמנו הזרעים למלחמה העולמית השנייה.

מדובר פה על מקרה של מאבק על הזכות לקיים ישוב במקום זה, בתנאים סבירים ואנושיים. יותר מכך, מדובר פה על מאבק לזכות לייחוס הוגן, להבנה ולאמפטיה בין צדדים שונים אשר הינם אחים באותו העם, בני אותה הדת, ועם מטרות אידיאולוגיות זהות – חיזוק ההתיישבות היהודית בארץ ישראל.

אם כך נשאלת השאלה מדוע בכלל נוצר קונפליקט זה, מדוע לכאורה מדובר על שני צדדים, והשאלה העיקרית: **מדוע נמשך קונפליקט זה על פני זמן כה רב**, עד כי זרעיו הצליחו לנבט מחדש עשרות שנים לאחר שלכאורה הוא הגיע לפתרונו ושכח.

אני תיקווה שקורא עבודה זו ימצא בה עניין כמו שמצאתי אני עצמי במהלך חקר מקרה זה, ואני מזמין את הקורא לצאת איתי למסע בזמן, למקום אחר, לתקופה אחרת, אך הפעם בעזרת כלים מחשבתיים "מודרניים", כלים לניתוח קונפליקט שפותחו זמן רב אחרי מועד התרחשות הקונפליקט המסוים הזה, ולנסות ולבחון את הקונפליקט הזה שהתרחש בתחילת המאה בעזרת כלים עכשוויים.

1.2. מבוא

במסגרת עבודה זו אנסה להראות נקודת מבט שונה לבחינת הפרשה שנודעה לימים כפרשת גרוש או עקירת התימנים ממקום מושבם בסמוך לקבוצת כנרת, מקום בו הם חיו במשך שמונה עשרה שנים רצופות, למקום ישוב אחר, לכפר מרמורק שליד המושבה רחובות. פרשה זו השאירה משקעים קשים לאורך שנים בעיקר בקרב בני הקבוצה התימנית, אך גם פתחה ויכוח ציבורי כללי בין חוקרי התקופה ובין כל מי שנקשר לעניין זה. עבודה זו נעה סביב ארבע צירים עיקריים:

1. הצדדים לקונפליקט: לפי העולה מחקר המקרה המובא להלן, הצדדים לקונפליקט הינם המוסדות המיישבים מצד אחד וקבוצת תימני כנרת מהצד השני, או אם תרצו בראייה רחבה יותר, העולים ממזרח אירופה והעולים מארצות האיסלם, ובסיסו נטוע בהבדלים תרבותיים בין העולים, ולא בין קבוצת כנרת ותימנים כנרת כפי שרווח בקרב רוב חוקרי הנושא, למרות שיש לזכור שלקבוצת כנרת אוריינטציה המזוהה עם העולים ממזרח אירופה וקרבה תרבותית למוסדות המיישבים, דבר שבוודאי הייתה לו השפעה על התנהלות הקונפליקט.
2. ניהול הקונפליקט: לפי העולה מבחינת העובדות, הקונפליקט לא התנהל מעצמו, אלא היה מכוון ומאורגן על ידי הצדדים במטרה להשיג יעדים מוגדרים. ניהול מובנה של הקונפליקט מורגש בעיקר מצד הקבוצה התימנית שבחרה לנהל אותו בשתי צורות שונות (רמות שונות) ובזירות שונות, אך גם מצד המוסדות המיישבים ניתן לחוש הטווייה מכוונת של הקונפליקט בדרך שהשפיע על דרך התנהלותו, ובעיקר על משך קיומו לאורך זמן.
3. השגת המטרות: האם המטרות של כל צד בקונפליקט (גם אם אין תיעוד להגדרת המטרות מראש) הושגו, או לא. מצד התימנים היו שתי מטרות: השגת הכרה בהם ובמעמדם מצד הממסד, והשגת תנאים הולמים לקיום ישוב משלהם (תנאים שיהיו טובים יותר ממה שהיה להם באותו הזמן, ומהתנאים שניתנו לקבוצות תימנים אחרות בארץ). מצד המוסדות המטרה הייתה להשיג "שקט תעשייתי" ולגרום לתימנים להפסיק "להפריע" להם לעבוד לשם השגת מטרות לאומיות על ידי קיום של "מלחמת התשה". לפי הבנתי כל צד השיג את מטרותיו באופן חלקי, והתוצאה היא שביעות רצון מההישגים מחד, אך יחד עם זאת השארת משקעים וצלילות בכל צד מאידך (דבר שהביא להתפרצות הנושא לאחר שישים שנה).

4. הבנת המניעים: אנסה להבין בעבודה זאת את המניעים של הצדדים במהלך ניהול הקונפליקט, שלא מתוך עמדה שיפוטית האם הם נכונים או לא, אלא ככלי להבנת דרך הבניית הקונפליקט על ידי הצדדים, ולהבנת התנהלות הקונפליקט בכללותו, ולנסות להבין במבט לאחור האם היה ניתן, ומה היה ניתן לעשות אחרת התוך הסיטואציה שנוצרה.

עבודה זו מתבססת על מספר מקורות:

1. שיחות רקע עם אנשים אשר חקרו את הנושא, ומצויים בפרטיו.
 2. קריאה ולימוד של חומר ספרותי על התקופה, על הצדדים השונים, ועל המקרה עצמו.
 3. קריאה ולימוד מאמרים תיאורטיים מתחום של ניהול וישוב סכסוכים ומשא ומתן.
 4. עיון ולימוד מתוך מסמכים שונים מהתקופה הקשורים למקרה, בעיקר תכתובות, מזכרים, דוחות ופרוטוקולים.
- בדרכי להכין עבודה זו מצאתי לנכון ללמוד את הנושא לעומקו, ורק לאחר מכן להתמקד בתקופת הזמן הרלוונטית, בצדדים לקונפליקט ובקונפליקט עצמו, מכיוון שלא ניתן ליצור התמקדות זו מבלי ללמוד את הנושא בכללותו, מבלי ללמוד על הצדדים, ועל האווירה הכללית שבתוכה התקיים קונפליקט זה.

2. רקע תיאורטי

2.1. סכסוך סובייקטיבי וסכסוך אובייקטיבי

קריסברג¹ תבע את המונחים "סכסוך אובייקטיבי" ו"סכסוך סובייקטיבי" על מנת לנסות ולאפיין את טיב הסכסוך, ולהיעזר בהגדרה זו לפיתוח טקטיקות מתאימות לטיפול בסכסוך. בהקשר לסכסוכים בעלי רקע של סכסוך בין קבוצות אוכלוסייה שונות, ובעיקר כאשר מדובר על קבוצות אתניות הנבדלות אחת מהשנייה, סכסוך אובייקטיבי יקרא לסכסוך בעל גוון ריאליסטי, אינטרסנטי, סכסוך על רקע של הפלייה בעליל, סכסוך קוגניטיבי, בעוד סכסוך סובייקטיבי יקרא לסכסוך בעל גוון תרבותי, אמונתי, אידיאולוגי, סכסוך רגשי ועקרוני.

סכסוך אובייקטיבי קל יותר לנהל מכיוון שניתן להגדיר גבולות ברורים, כמותיים, כמו לדוגמה גובה תשלום, מספר פריטים, מסגרת זמן וכ"ו. סכסוך סובייקטיבי קשה יותר לנהל בגלל שגבולות המגע, גבולות החיכוך, אינם ברורים ואינם מוגדרים. מדובר על סכסוך עקרוני הנוגע לעמדות אשר בדרך כלל מתנהל על מישור דיכוטומי. מכיוון שכך, על צד המעוניין למתן את רמת הסכסוך ולהפוך אותו לסכסוך פתיר לנסות ולהעביר אותו מהמישור הסובייקטיבי אל המישור האובייקטיבי (Re-framing), למקום בו יש סיכוי טוב יותר למציאת פתרונות מעשיים.

פישר ויורי² הגדירו את אותם המושגים אך נתנו להם שמות אחרים. הם כינו זאת "אינטרסים" ו"עמדות", ומביאים גישה הפוכה לגישת קריסברג. הם טוענים שיש להתמקד באינטרסים ולא בעמדות על מנת להגיע לתוצאות חיוביות במהלך של משא ומתן. תפיסה זו גורסת שאמנם אולי קל יותר להתפשר על עמדות, אך פתרון כולל של הקונפליקט טמון במענה לאינטרסים של כל הצדדים. לדוגמה הם מביאים את הסכם השלום בין מצריים לישראל שהותווה בקמפ-דיוויד ב-1978, שכל זמן שהדיון נסב על השליטה בחלק מחצי האי סיני המשא ומתן לא התקדם, אך כאשר נבדקו האינטרסים של הצדדים הדבר הביא לפריצת דרך בתהליך.

¹ Kriesberg Louis, Constructive Conflicts, 1998, p. 30-47

² ר. פישר, ו. יורי, סיכום חיובי, 1983, ע"מ 40-55

פישר ויורי מציינים מספר "מצוות עשה" הנוגעות באינטרסים, לקיום משא ומתן מוצלח :

- תאר את האינטרסים שלך ללא כחל ושרק במטרה לצייר תמונה ברורה שמשקפת את המציאות.
 - הכר באינטרסים של הצד השני כחלק מהנושאים שיש לתת להם פתרון ומענה.
 - הצג את האינטרסים שלך לפני שתציע הצעות מעשיות לפתרונות אפשריים.
 - אמצ' ראייה קדימה במקום לאחור, כלומר מה יהיה ולא מה היה.
 - תהייה קונקרטי, כלומר ממוקד ביעדים (אל "תתפזר"), אך יחד עם כך גלה גמישות ופתיחות לרעיונות חדשים.
 - היה נוקשה לבעיה, אך רך לאנשים, כלומר – תהיה מודע שקיימת בעיה שיש לתת לה פתרון, אבל במקביל יש לגלות רגישות לאנשים.
- הבדלי הגישות בין קריסברג לבין פישר ויורי נובעים, לדעתי, מדרך ראיית הקונפליקט. כל זמן שמתרכזים בקונפליקט שהוא אפיזודה מקומית, טכנית בעיקרה, קל יותר להגיע לפתרונה אם נמנעים להפוך אותה לקונפליקט כולל עקרוני, אלא משאירים זאת ברמה אובייקטיבית. כאשר מדובר על קונפליקט כולל עקרוני, אין טעם במציאת פתרון טכני מוגבל לסכסוך אובייקטיבי אלא יש צורך בהתעסקות ברמות עקרוניות, סובייקטיביות, על מנת לספק פתרונות כוללים לבסיס הקונפליקט.
- במאמר מציינים פישר ויורי שהאינטרסים החזקים ביותר הם הצרכים האנושיים הבסיסיים: ביטחון, רווחה כלכלית, תחושת שייכות, הכרה, שליטה של האדם בחייו. עוד הם טוענים שעל כל צד להבין שלכל צד בקונפליקט אינטרסים מרובים, מה שמביא אותנו לעסוק ולהבין את "תיאוריית הסכסוך המשולב".

2.2. תיאוריית הסכסוך המשולב (Interlocking Conflict)³

ניתן לומר שמספר רב של קונפליקטים שכל אדם או קבוצה מעורבים בהם, אינם תלויים זה בזה, אך הינם מחוברים, משולבים, ומושפעים האחד מהשני בדרכים רבות. לדוגמא, כאשר קונפליקט אחד נרגע, דבר זה יכול להשפיע על קונפליקט אחר הקשור אליו ולהשקט אף אותו. כאשר קונפליקט חדש נרגע, יש ביכולתו להשפיע באופן משמעותי על הרגעת קונפליקטים קיימים רחבים יותר, עד כדי להביאם ממש עד לפתרון הסופי. ניתוח השתנות הקונפליקטים שצדדים שונים מעורבים בהם, וניתוח הקשר ביניהם, יכול להיות לעזר כאשר רוצים להסביר על דרך ניהול כל קונפליקט בפני עצמו.

ניתן להגדיר שלושה ממדים בקשרים שבין קונפליקטים:

1. ממד הזמן.
2. ממד הישויות והנושאים המעורבים.
3. ממד היחסים בין הצדדים.

2.2.1. ממד הזמן

על כל קונפליקט ניתן להסתכל כעל אפיזודה מקומית בתוך קונפליקט כולל, או לחילופין, כעל אירוע העומד בפני עצמו ומנותק מסביבתו. כאשר קונפליקט נתפס כקשור לסדרה של אירועים המתרחשים בין צדדים יריבים, הדבר נובע מתוך ראיית הקונפליקט כמושפע מהעבר, ולכן ניתן לנסות ולחזות כיצד הוא יתפתח. כל חוקר שבא לנתח קונפליקט יכול לבחור את משך הזמן אותו ברצונו לבחון, ומתוך כך לנתח את הקונפליקט בראייה שונה לגמרי מאחד אשר בוחר לנתח את הקונפליקט באבחנת זמן אחרת ממנו. כמובן שככל שבוחרים זמן ארוך יותר לבחינה, יש סיכוי רב יותר לראות את הקונפליקט כחלק מעימות רחב יותר, וככל שמתמקדים ומצמצמים את פרק הזמן הנבחן, כך בהתאם מתמקדת ראיית הקונפליקט, והוא ייתפס כמנותק מסביבתו. ככול שהקונפליקט נתפס ככולל ורחב יותר, עקב ראיית זמן ארוך יותר, הוא ייתפס כמורכב יותר וקשה יותר לפתרון.

³ Kriesberg Louis, Interlocking conflict, Bases of Social Conflict, Constructive Conflicts, Pg. 49 - 53

2.2.2. ממד הישויות והנושאים המעורבים

ישויות שונות המעורבות בקונפליקט, הן בעלות אופי שונה הנובע מהשוני באופי הפריטים המרכיבים את הישויות כמו גם מהאופי התרבותי השונה של הישויות עצמן כמו דת, אמונה, שפה וכ"ו. ככל שההבדלים בין הישויות רבים יותר, כך גדל הסיכוי למציאת נקודות חיכוך בין הישויות.

ממד זה בא לבחון את אפיון השסעים שבין הישויות.

כאשר מדברים על שסעים ניתן לאבחן שני סוגי שסעים:

1. שסעים מצטברים.

2. שסעים מצטלבים.

בעוד ששסעים מצטברים נובעים כתוצאה מההבדלים הקיימים בין הישויות השונות, ומן הסתם הולכים ונערמים יחדיו, שסעים מצטלבים מבוססים על אפיונים היכולים להיות משותפים לישויות השונות ויכולים להתקיים בישויות שונות כאחת, ללא תלות בהבדל שבין הישויות⁴.

לדוגמא: כאשר שתי קבוצות אתניות חולקות את אותו אזור מחייה, ואזור זה מחולק חלקו בהר וחלקו בעמק, יתכן שסע בין תושבי העמק לתושבי ההר ללא תלות בשייכות האתנית, זהו שסע מצטלב, אך כאשר לכל קבוצה אתנית דת שונה, ונרטיב היסטורי שונה, דבר זה יכול להוות בסיס לשסעים מצטברים בין הקבוצות.

שסעים מצטברים, מעצם טבעם, ילבו בדרך כלל קונפליקטים קיימים, בעוד שסעים מצטלבים יכולים להחליש אותם.

בראיית החפיפה שבין ישויות שונות, יתכן מצב של קיום ישות הכלולה בתוך ישות אחרת גדולה יותר, שכלולה בישות גדולה יותר אף מזו, כאשר הקונפליקטים הנובעים מקיום הישויות השונות מעצימים עצמם בהשפעה המקרינה מבחוץ פנימה. הדבר דומה למבנה של "בבושקה" רוסית שבה כל בובה קיימת בתוך אחת אחרת, הקיימת באחת נוספת, כך בובה בתוך בובה, ומה שקורה לבובה החיצונית משפיע על הבובה הפנימית. בדומה לזאת, כך גם בקונפליקטים המהווים חלק מקונפליקט גדול יותר, עוטף, המקרין עליהם מסביבתו. כך נוצרים מעגלי קונפליקטים פנימיים המשובצים למעשה מתוך מעגלים רחבים יותר.

⁴ ליפסט מ. סיימור, "המאבק החברתי, לגיטימיות ודמוקרטיה", בתוך: האדם המדיני, (ת"א, יחדיו, תשל"ג), ע"מ-97
118

תיאוריית הקונפליקט המשובץ (Embedded Conflict) מהווה גישה בחקר ניהול סכסוכים אשר גורסת שקונפליקט הגלוי אינו בהכרח מקור הקונפליקט עצמו. תיאוריה זו קשורה לתיאוריית הקונפליקט המשולב מההיבט של מקורות שמהם יונק, ועל רקע זה צומח הקונפליקט, כאשר ברקע קונפליקט גלוי שוכן קונפליקט אחר, סמוי, המזין את הקונפליקט הגלוי.

לפי גישה זו, ניסיון לפתור את הסכסוך הגלוי לעין, אינו בהכרח מבטיח את פתרון הסכסוך, כי למעשה מקור הסכסוך נובע ממקום אחר לגמרי, ומסיבות אחרות, ואם לא מטפלים במקור האמיתי של הסכסוך, למעשה הוא לא יכול להיפתר.

2.2.3. ממד היחסים בין הצדדים

לכל צד בקונפליקט קיימים מספר אויבים פוטנציאליים אשר יכולים להיות מעורבים במספר קונפליקטים בו זמנית או בקונפליקט אחד מסוים. בנוסף, כל צד בקונפליקט יכול לבחור להתרכז בהיבט אחד או יותר של הקונפליקט ולהתעלם מכל שאר ההיבטים.

כל אחד מהצדדים בקונפליקט יכול לתת דגשים שונים להיבטים השונים של הקונפליקט, ובידיו הבחירה כיצד ברצונו להתייחס לצדדים האחרים המעורבים בקונפליקט. ביכולתו להתייחס באופן שונה לצדדים האחרים המעורבים, עד כדי כך שאויב יכול להיתפס כידיד, וידיד לאויב, וכל זאת בהתאם לנסיבות המקרה. אמרה ידועה היא ש"האויב של האויב שלי הוא ידידי".

ניהול הקונפליקט מושפע בהתאם להתייחסות של כל צד לגבי הדרך בה הוא תופס את הצד האחר בקונפליקט.

2.3. עוינות מובעת

"עוינות מובעת" אינה תיאוריה מתחום ניהול הקונפליקטים, אלא מושג אשר חוזר ועולה מתוך לימוד ההיסטוריה היהודית בראי הסכסוכים ומושאל מתחום הפסיכולוגיה החברתית.

מושג זה מדבר על כך מצב שקבוצה מסוימת (במקרה זה קבוצה אתנית) מנסה לחזק את הקשר ברמת ה-"In Group" על ידי פיתוח עוינות כלפי מי אשר נתפס כ-"Out

Group".

תופעה זו ידועה כ"תיאוריית הקונפליקט הממשי" והוצגה, בין השאר, בניסיון במחנה הקיץ שערך שריף (Sherif, 1954) ועסק בדינמיקה המתהווה בין ובתוך קבוצות השתייכות⁵. השימוש בטקטיקה זו בניהול קונפליקטים היה מקובל בקרב הקהילות היהודיות בגולה, כאשר היה צורך לחזק את אחדות הקהילה היהודית שהרגישה שהיא בעמדת כוח אסטרטגית נחותה במהלך של קונפליקטים שהיו מנת חלקם בעיקר מול הממסד השולט באותו אזור. על כן היה עליהם ליצור "ציר מאחד" סביבו ניתן לגבש את הקהילה תוך יצירת מניע לתפיסת הממסד כקבוצה אחרת אשר מהווה איום על קיום הקהילה. כאמור, בטקטיקה זו נעשה שימוש בקונפליקט ברמה בין קבוצתית על מנת לחדד את ההבדלים שבין האינטרסים של הצדדים בקונפליקט, ולהשיג הישגים במהלך הקונפליקט.

⁵ Sherif Muzafer, Group Conflict and Co-operation, 1966, p. 175-186

3. רקע לתקופה

3.1. כנרת

התחדשות הישוב היהודי בארץ התחילה עם מה שנודע לימים כ"עלייה הראשונה" בסוף המאה התשע עשרה. עולים אלו הקימו מושבות שנתמכו על ידי נדבנים יהודיים (הברון רוטשילד) במרכז הארץ (ראשון לציון), בצפון השרון ובכרמל (זיכרון יעקב), ובמזרח הגליל העליון (ראש פינה).

בראשית המאה העשרים החלה העלייה השנייה, שהייתה שונה באופייה מהעלייה הראשונה מבחינה סוציולוגית ואידיאולוגית. חברת יק"א (Jewish Colonization Association) שיוסדה על ידי הברון הירש, החלה בהקמת גוש התיישבות חדש בגליל התחתון, והקימה את המושבה הראשונה בעמק הירדן, מלחמיה (לימים מנחמיה). במקביל רכשה יק"א אדמות בדרום מערב הכנרת מידי השבט הבדואי דלייקה, ומהכפר הערבי אום-ג'וני ששכן בעבר הירדן. באזור זה הוקמו, למעשה, שלוש צורות התיישבות שונות: **מושבת כנרת** אשר יוסדה על ידי גרעין של שמונה משפחות כדוגמת המושבות שהוקמו בארץ בימי העלייה הראשונה, **החוזה החקלאית דלייקה** (אשר קיבלה את השם "כנרת" לפי הצעת ש"י עגנון לר' בנימין ששימש אז כמזכיר החוזה⁶), אשר מקום מושבה נקבע להיות במבנה החאן הערבי שהיה שם ויועדה להיות חווה חקלאית ניסיונית, ו**קִיבוץ דגניה** שהוקם באדמות אום-ג'וני בעקבות סכסוך שפרץ בין פועלי החווה למנהל החווה האגרונום ברמן.⁷

כאן המקום לחדד את הנקודה שכאשר אומרים "כנרת", למעשה מדובר על ארבע מושגים שיש הנוטים לבלבל, לערבב ולטעות בניהם: חצר כנרת, מושבת כנרת, חוות כנרת, וקבוצת כנרת.

מדובר במושגים שונים אשר להם חלק באתוס ההתיישבות הציונית בעמק הירדן, ומתוך "חטא הקיצור" נקראים לא פעם בשם "כנרת" כאשר בדעת האומר לא עולה הצורך להבהיר למה כוונתו, אך עלינו מוטלת החובה לבחון זאת בחון היטב, ולהבין על מה (או על מי) הוא מדבר ולמה כוונתו.

⁶ דיין שמואל, על גדות ירדן וכנרת, עמ' 19
⁷ יהושע בן אריה, ההתיישבות בעמק הירדן בתקופת העלייה השנייה, העלייה השנייה, עמ' 58

חצר כנרת הינו מקום פיזי, למעשה מתחם של מספר מבנים המוקפים חומה, שהיה בעבר חאן ערבי, ועם השנים לבש ופשט צורה, ושמש כמקום משכן לחוות כנרת, לגרעיני הכשרה לקראת מעבר לנקודת התיישבות, ליחידות צבאיות של צה"ל, והיום עומד הוא בפני שיחזור ושימור.

מושבת כנרת הינה מושבה אשר הוקמה על ידי יק"א בשנת 1908 במתכונת המושבות שהיו בארץ באותם הימים, על אדמות דלייקה בסמוך לחצר כנרת, אך התנהלה בנפרד ובשונה מחוות כנרת אשר יוסדה באותה השנה בחצר.

חוות כנרת יוסדה על ידי המשרד הארץ ישראלי ויועדה להיות חווה חקלאית ניסיונית. מכיוון שכך, התקיימו בה זו לצד זו צורות חיים וקבוצות שונות, כמו חוות העלמות שיוסדה על ידי האגרונומית ד"ר חנה מייזל לשם הכשרת פועלות חקלאיות, יחידות חקלאיות עצמאיות שנמסרו לעיבוד של יחידים, פועלים שונים שעבדו באדמות החווה, גרעינים שהגיעו יחדיו להתיישבות בארץ (כמו קבוצת "הפועל הצעיר" שהגיע מארה"ב בשנת 1912), קבוצות מגובשות שיצאו מהחווה להקים נקודות התיישבות שונות וכ"ו. דוגמא למורכבות התנהלות החווה ניתן למצוא בכתב חוזה האריסות⁸ אשר נחתם בין בנציון טשרנומורסקי (ישראלי) לבין ברמן מנהל חוות כנרת בתאריך כ' חשוון תרע"א 22/11/1910, לשם גידול חקלאי על חמישה עשר דונם בשטח אדמות החווה, בסמוך לבית המוטור. בחוזה זה נאמר במפורש ש: "בימים שמר טשרנומורסקי יהיה פנוי מעבודתו על חלקת אדמתו, אין לו הרשות לעבוד אצל אחרים מלבד אצל החווה – בשכר עשרה גרוש ליום, כפי התנאים הרגילים של יתר פועלי החווה".⁹ דבר אשר מראה שמנהל החווה (משה ברמן) לא פסל את האפשרות לתת חלקת אדמה מאדמות החווה, בחוזה קבלני, לאחד מפועלי החווה, ואף לאפשר לו לעבוד במקביל ככל פועל אחר בחווה.

לחווה עצמה הייתה הנהלה פורמאלית (משה ברמן בתחילה ויואל גולדה אחריו) שמונו מטעם היזמים של החווה (המשרד הארץ ישראלי), אך ברוב תקופת קיומה ידעה החווה סכסוכים ומאבקים בין הפועלים להנהלה, כפי שכתב אחד מאיכרי מושבת כנרת לד"ר רופין:

"... אני רואה חובה להודיע לך על מצב החווה שהוא יותר גרוע ממה שפחדתי. הנהלת החווה היא כרגע באופן פורמלי בידי מנהל, אבל בעובדה מתנהלת על יד הפועלים... וזה מביא איתו סכנה

⁸ חוזה האריסות, מתוך ספר החצר, 22/11/1910, מסמך מספר 2
⁹ על שפת אגם סואן, ע"מ 71

להמשך קיום החווה.¹⁰ החווה פסקה למעשה מלהתקיים עם קבלת קבוצת כנרת על עצמה את האחריות למקום.

קבוצת כנרת יונקת שורשיה מזמן שלושה עולים נפגשים בארץ בשנת תרס"ו (1906), ולמרות היותם שונים זה מזה, הם דבקים אחד בשני מתוך חברות: בנציון ישראלי, נח נפתולסקי, מאיר רוטברג.¹¹ בתחילה דבקו הם יחדיו, ויחדיו נדדו ועברו בארץ, אך התנהלותם בכל מקום הייתה כיחידים, ולא אורגנה כשותפות. בחצר כנרת התגבשה הקבוצה שהאידיאולוגיה שלה הייתה להיות "קבוצת כיבוש עבודה" ולא דווקא להקים התיישבות של קבע. הם נדדו מחצר כנרת לסג'רה, לכפר אוריה, חשבו לעלות לחורן (רמת הגולן), ובשנת תרע"ד (1913) נענו לקריאת ד"ר רופין, מנהל המשרד הארץ ישראלי, לחזור לחצר כנרת ולקחת עליהם את ניהול ותפעול החווה מידי אליעזר יפה, נציג קבוצת "הפועל הצעיר", אשר ניהלה את החווה במשך שנה אחת.

למעשה מאותו הזמן נוסדה באופן רשמי קבוצת כנרת ויוסדה נקודת ההתיישבות. בשנת 1922 בעקבות משבר בקבוצה, הצטרפה קבוצת וילנא לקבוצת כנרת וחיזקה את הגרעין שנשאר במקום. עם הזמן והשנים היא ידעה תמורות ותהפוכות, אך יחד עם זאת גדלה להיות ישוב קיבוצי ידוע ומפואר. בשנת 1929 עוברת הקבוצה להתיישבות של קבע על גבעה כשני ק"מ דרומית לחצר כנרת וכקילומטר מערבית לבית המוטור, ובנקודה זו נמצא קיבוץ כנרת עד עצם היום הזה.

3.2. העלייה ממזרח אירופה

העלייה השנייה שמקורה היה בעיקר ממזרח אירופה, הייתה עלייה של אנשים צעירים אשר עלו ארצה כיחידים ובקבוצות (אך לא כמשפחות). עולים אלו היו חדורי אידיאולוגיה ציונית, אשר שורשי האידיאולוגיה שלהם היו נטועים בזרמים אידיאולוגיים מהפכניים, ורעיונות שצמחו על ברכי רעיון האמנציפציה והרעיונות המרכסיסטים שהיו נפוצים באותה התקופה באירופה. בדומה לנער האירופאי שרצה אירופה חדשה, רצה הנער היהודי להגשים את האידיאל של היהודי החדש המקיים את ארצו מחדש. עלייה זו היוותה קרקע פורייה לניסיונות חברתיים מהפכניים: "שנים רבות אחר-כך היו הארגונים שהקימו אנשי העלייה השניה דוגמה וסמל. כאלו הם ארגון 'השומר', שהיה הניסיון

¹⁰ מכתב מאת טריידל לד"ר רופין, 3/7/1911, נמסר צילום ע"י א. ישראלי, מסמך מספר 3
¹¹ מתוך "כנרת, פנקס הקבוצה", 1954, הוצאת קבוצת כנרת.

הראשון בארץ להקים כוח עיברי צבאי למחצה, דגניה שהיתה ל"אם הקבוצות", המושב הראשון –

נהלל, 'המשביר', מפלגות הפועלים והסתדרויות הפועלים...¹² " מהראייה הציונית,

האידיאולוגיה של עולים אלו הייתה כיבוש העבודה בארץ מידי הפועלים הערביים, והם

נדדו כיחידים וכקבוצות ממקום למקום ברחבי הארץ, בחיפוש אחר עבודה.

עלייה זו היוותה את השדרה להקמה וקיום המוסדות המיישבים בארץ ישראל.

המאפיין המרכזי של עליה זו היה בראש ובראשונה המרד – המרד במשפחה המסורתית,

המרד בערכי הדת, במסורת, המרד בגורמים הרשמיים, בבירוקרטיה, ובכל מה שסימל

מסורת וקביעות: "חמשת אלפים מן העולים היו כנראה אלו שנשאו עימם את רעיון המהפכה

הציונית, את התביעה למעבר לחיי עבודה ואת הגעגועים לחברה חדשה. הם באו ללא משפחות כי

רצו בשינוי דרסטי באורח חייהם. עלייתם ארצה הייתה פרי של תסיסה עמוקה, של נכונות לחידוש

רדיקאלי במבנה החברתי. חמשת אלפים אלו היו הגרעין הקשה של מה שכוונה בפינו 'אנשי העלייה

השניה'. הם אלו שבתוכם נוצרה לאט לאט תכנית ארכיטקטונית שונה לבניין הארץ"¹³

עולים אלו היוו את הגרעין שהקים את חוות כנרת, את קבוצת כנרת והיווה את תבנית נוף

ההתיישבות החדשה בארץ ישראל.

3.3. התימנים

תימן הינה ארץ מוסלמית בהגדרתה, ארץ אשר ידעה הפיכות ומרידות, ומשנות הארבעים

של המאה ה-19 ועד 1918 הייתה נתונה ברובה תחת שלטון התורכים. בגלל התנאים

הגיאוגרפיים המורכבים, תימן הייתה מפוצלת וחסרת שלטון אחיד. כלכלת תימן התבססה

על חקלאות. ארץ ענייה וברוב הזמנים וברוב האזורים חיו בה חיי עוני ומצוקה.¹⁴

מבחינה גיאוגרפית ניתן לחלק את תימן של תחילת המאה לאזורים לפי החלוקה שלהלן:

1. אזור עדן ובנותיה השייכות לאנגליה.

2. הארצות החופשיות של השולטנים, המושלים הבלתי מוגבלים, הנמצאים תחת חסות

אנגליה (לחג', דלעה, יפא, שוגרה)

¹² צחור זאב, "התגבשות מנהיגותה של העלייה השנייה", מתוך: העלייה השנייה, ע"מ 28, 1984

¹³ צור מוקי, "אנשי העלייה השנייה, טיפוסי העולים ודיוקנם החברתי – תרבותי", מתוך: העלייה השנייה מחקרים, ע"מ

282, 1997

¹⁴ דרויאן ניצה, באין מרבד קסמים, מכון בן צבי, ירושלים, 1982

3. ארצות תימן שהיו שייכות לתורכיה (מכעתבה עד עמרן, ומחודידה עד חולן)
 4. הארצות שהיו שייכות בזמן התורכים לאימם יחיא (מחמיר וצפונה)
 5. חלק מארצות השייך אידריס (לא כולל צעדה וחיידן)
 6. רצועה על חוף הים ובקרבתו (מיד, חודידה, מוכה, עדן, שוגרה)
 7. ארצות חופשיות במזרח תימן (חבן, בידא, ביחן)
- רוב אוכלוסיית תימן הייתה מפוזרת בכפרים, ומיעוטה התרכז במרכזים עירוניים.
- מרכזי היהודים הגדולים התקיימו בערים צנעה (3,000), עדן (3,000), רדא (1,000), דמאר (600). כמו כן היו יהודים שחיו בכפרים והם נהגו להתקבץ לקראת שבת וחג ממספר כפרים באזור על מנת לחגוג יחד, בגלל מספרם המועט בכל כפר.
- מבחינת הפרנסות, כתב שמואל יבניאלי: "בכתף כל כפר או עיירה ערבית בתימן תמצא גם קהילה קטנה של יהודים, המתפרנסים ליד תושבי הארץ. בתוך הקהילה הזאת בת עשר או עשרות אחדות של משפחות נושאים החיים אופי משפחתי"¹⁵.
- הקהילה היהודית מנהלת אורח חיים משפחתי מסורתי. הם אינם היו רעבים ללחם, והתפרנסו בכבוד במלאכות ובמסחר "לא את האדמה עובד היהודי בתימן ואוכל מפריה, כי אם את עם הארץ הוא עובד". כלומר, קיום היהודים מתבסס על קיום של ישוב ערבי מקומי, ואינו מקיים ישוב מנותק ועצמאי. בראש המלאכות שהיו מקובלות בקרב היהודים היו צורפות, תפירה, סנדלרות וכ"ו.
- בערים הגדולות היו יושבים היהודים בעלי המלאכה דרך קבע, ובאזורי הכפרים היו הגברים העוסקים במלאכה נודדים בין הכפרים לתור אחר עבודה מספקת, וחוזרים לביתם רק לחגים.
- לדוגמא ניתן להביא את חלוקת בעלי המלאכה בעיר דאמר:
- 50 צורפים, 22 תופרי עורות, 19 טוחנים, 6 סנדלרים, 5 אורגים, 4 נגרים, 4 תופרים, 4 כדרים, 4 מלקטי צואה, 3 מתקני כלי חרס, 2 תופרי כריות, 2 עושי כבורות, 2 רוכלים, 2 חנוונים וכ"ו.
- סה"כ 150 משפחות שעוסקות ב- 26 מלאכות.
- כמו כן, באזורים שהיו בשליטת התורכים והאנגלים, התפתחו חיי המסחר מאוד, כאשר היהודים היוו מרכיב מרכזי בקרב הסוחרים.

¹⁵ מסע לתימן, שמואל יבניאלי, עמוד 13

היהודים בתימן לא היו עובדי אדמה, אבל היו יהודים שהיו בעלי אדמה שהעסיקו ערבים בעבודות האדמה. היו אזורים שהיו בהם כפרים של יהודים בעלי אדמה. מבחינת יחסי יהודים ערבים, הם הושפעו רבות מתקופת הכיבוש התורכי. היהודים נחשבו כאזרחים סוג ב': "היהודי בפגוש ישמעאלי, אם ניקלה ואם נכבד, חייב להקדים לו ברכת שלום בלשון אדוני, והוא, ברצותו יענהו בשפה רפה... והישמעאלי לא יקדים שלום ואף לא ישיב, שכן כתוב להם: לא תדרוש שלום יהודי".¹⁶

למעשה יבניאלי מדווח שחיי הקהילות היהודיות בתימן דומות לחיי הקהילות היהודיות כפי שהיו ידועות באירופה בעת החדשה, כלומר קהילה דתית אתנית, שמקיימת חיי קהילה נפרדת לצד אוכלוסיית הארץ בה הם נמצאים, אשר בינם לבין כלל האוכלוסייה שררו יחסים מורכבים אשר מצד אחד אפשרו קיום אוטונומיה בניהול הקהילה, ומצד שני קיום הקהילה התבסס על מתן שירותים שונים לכלל הקהילה, למעשה נחשבו "בני חסות" בארצם.¹⁷

3.4. העלייה מתימן

במשך כל השנים שמרה הקהילה היהודית בתימן על קשר עם הקהילות היהודיות בעולם. עולים מתימן הגיעו לארץ כבר בסוף המאה ה-19 והשתלבו כפועלים במושבות. היחס לתימנים מצד בעלי הקרקעות במושבות היה כאל פועלים, ומתוך אידיאולוגיה הם העדיפו אותם על פני העסקת הפועלים הערבים, אך לא ראו בהם כשווי זכויות להם. בתחילת המאה העשרים התחילו התימנים להקים שכונות מגורים נפרדות לצד המושבות הוותיקות (נחליאל ליד חדרה, מחנה יהודה ליד פתח תיקווה, שעריים ליד רחובות וכ"ו)¹⁸ ואף במושבה יבניאל שבאזור כנרת התקיימה התיישבות של יוצאי תימן. בט"ו כסליו תרע"א, 16/12/1910, יצא שמואל יבניאלי למסעו הראשון לתימן בשליחות המשרד הארץ ישראלי, בכוונה לארגן קבוצות של עולים שיבואו לארץ ויהוו כוח עבודה אלטרנטיבי לפועלים החקלאיים הערביים. אמנם מטרה זו עמדה אף בפני העולים ממזרח אירופה, אך בקרב המוסדות המיישבים התגבשה המחשבה כי יש לחזק את הפועלים היהודיים על ידי עולים מתימן. שליחותו של יבניאלי לתימן נסעה פרי, ובעקבותיה הגיעו

¹⁶ ספיר יעקב, אבן ספיר: מסעותיו המופלאים של ר' יעקב ספיר הלוי בתימן, 1990.

¹⁷ יבניאלי שמואל, מסע לתימן, הוצאת מפלגת פועלי ישראל, תל אביב תשי"ב.

¹⁸ העלייה השנייה, דן גלעדי, ע"מ 17.

עולים מתימן ארצה (חלקם הגיעו גם לחוות כנרת, נודעו בשם קבוצת התימנים הראשונה, ועברו להתיישבות במושבה יבנאל). לאחר נסיעתו הראשונה, יצא יבנאלי שנית לתימן ובעקבות נסיעתו המשיכו ובאו עולים מתימן ארצה (חלקם הגיעו שוב לאזור כנרת, נודעו בשם "קבוצת התימנים", ובה עסקן).

העולים מתימן הגיעו משפחות משפחות, והיו בעלי אוריינטציה דתית מסורתית. עולים אלו דיברו בשפה ערבית-תימנית-יהודית, שהייתה זרה לכל שפה שהיתה ידועה ומקובלת אז בארץ. עלייה זו הייתה שונה במהותה מהעלייה באותם הזמנים ממזרח אירופה, ומהמנטליות השלטת בקרב המוסדות המיישבים, דבר אשר היווה חסם בהתערות קהילה זו בארץ, וגרם לא פעם לכשלים בתקשורת עם המוסדות המיישבים שנבעו מהמנטליות השונה, ואפילו מתוך בעיות פרוזאיות של הבנת הכתוב (שכן התימנים כתבו בסגנון שונה ובכתב אשר היה קשה לפענוח על ידי המזרח אירופאים).

בסופו של דבר רוכזו התימנים בשכונות "ליד" המושבות הוותיקות, ומאוחר יותר הוקמו "מושבי עובדים" לבני קהילה זו, כמו: כפר מרמורק, טירת שלום, ואלישיב.¹⁹

3.5. המוסדות המיישבים

בתקופת ראשית העלייה וההתיישבות הציונית, הוקמו מספר גופים לצורך קידום ההתיישבות היהודית בארץ ישראל, שפעלו לא אחת במקביל, ולא פעם תוך קיום קונפליקטואלי בניהם.

תחילת המוסדות שהוקמו על מנת לדאוג לשוב הארץ היו מטעם הברון אדמונד דה רוטשילד (שעל האדמות שניקנו מטעמו קמו, בין היתר, את מה שכונו לימים "מושבות הברון"), ומטעם הברון הירש (חברת יק"א). חברות אלו עסקו ברכישת קרקעות וברישום בטאבו (קושאן) בהתאם לחוק העותומני. במקביל, פעלו בשטח גופי שונים כמו: חברת הכשרת היישוב, הקרן הקיימת לישראל, המשרד הארץ ישראלי, שכולם צמחו מיסודה של ההנהלה הציונית, וכולם פעלו לשם רכישת קרקעות והתארגנות לשם ישוב יהודים בארץ ישראל. החלוקה בין המוסדות המיישבים השונים הייתה שחלקם סיפקו תמיכה רעיונית וארגונית לחזון ההתיישבות (המשרד הארץ ישראלי), חלקם עסקו בגאולת הקרקע ורכישת אדמות (יק"א, קק"ל), וחלקם עסקו במימון הישוב ובעיקר בניית נדל"ן (הכשרת הישוב).

¹⁹ מרמורק בת 60, שרעבי דרורה ומודחי עמנואל, ע"מ 3

"אחד התמריצים להקמת חוות כנרת על ידי חברת הכשרת היישוב הייתה העובדה, שאדמות אום ג'וני ודלייקה שנרכשו על ידי הקרן הקיימת לישראל הוחכרו לערבים לעיבוד"²⁰ ובכך למעשה עברו על תנאי הקושאן לפי החוק העותומני, והיה חשש שהאדמות יילקחו בחזרה על ידי התורכים. כלומר, האדמות נרכשו על ידי הקק"ל (למען האמת על ידי יק"א ורק לאחר מכן חלקן נמכר על ידי יק"א לקק"ל) מבלי תכנון מובנה מה לעשות בהן, ורק לאחר שלוש שנים, כאשר הייתה סכנה לאבד את הזכות על הקרקע הקים המשרד הארץ ישראלי (דרך הזרוע המבצעת "הכשרת היישוב") את חוות כנרת.

במקרה של חוות כנרת ניתן למצוא דוגמא למורכבות העיסוק בישוב הארץ על ידי המוסדות השונים, כאשר האדמה נקנתה על ידי יק"א, חלקה נמכר לקרן הקיימת, המבנים (גם בחווה וגם באזור בית המוטור) נבנו במימון חברת הכשרת הישוב, וגיוס המתיישבים והטיפול בהם רוכז על ידי המשרד הארץ ישראלי.

הקמתם של גופים אלו יצאה מתוך התעוררות החזון הציוני לחידוש הישוב היהודי בארץ ישראל, התעוררות אשר מרכזה הרוחני היה במזרח אירופה ורוסיה, חלקה חילונית (חובבי ציון), וחלקה דתית לאומית (חיבת ציון).

באופי העלייה לארץ ובצורת ההתיישבות חלו שינויים מעת לעת, אך הממסד ההתיישבותי צמח מתוך מציאות זו, ובמשך שנים שמר על רקע תרבותי זה. ממסד זה לקח על עצמו את הטיפול בכלל הגירת היהודים לארץ, כולל הגירת יהודים מארצות האיסלאם. כדוגמא לכך ניתן לראות ביוזמה שלקח לארגון שליחותו של יבנאלי לשם הבאת יהדות תימן לארץ ישראל.

²⁰ החברות הציוניות לרכישת קרקעות בארץ ישראל, לאה דוכן-לנדוי, ע"מ 30

3.6. לוח זמנים

למען לתת מסגרת, ולעשות סדר בזמנים, להלן תקציר אירועים הקשורים לכנרת לפי שנים:

תרס"ה (1905) – רכישת אדמות דליקה ואום גיוני על ידי יק"א.

תרס"ו (1906) – עליית בנציון טשרנומורסקי (ישראלי), נח נפתולסקי ומאיר רוטברג לארץ, ופגישתם במושבות יהודה.

תרס"ח (1908) – עליית ד"ר ארתור רופין לארץ כמנהל המשרד הארץ ישראלי. יסוד חוות כנרת. האגרונום משה ברמן מונה למנהל החווה. התיישבות ראשוני מושבת כנרת.

תרס"ט (1909) – בנציון, נח ומאיר מגיעים לחווה ומצטרפים לפועלים הנמצאים בחווה.

תר"ע (1910) – נחתם חוזה אריסות בין ברמן לבנציון לקיים גידול חקלאי על חלק מאדמות החווה. החברים נח ומאיר מצטרפים לבנציון.

תרע"א (1911) – בניית "בית המוטור". הקמת "חווה העלמות". יסוד דגניה. עזיבת קבוצת בנציון את החצר בעקבות הסכסוכים עם ברמן. מסעו הראשון של יבניאלי לתימן.

תרע"ב (1912) – יואל גולדה מונה למנהל החווה במקום ברמן. מגיעה לחווה קבוצת "האיכר הצעיר" מארה"ב ובניהם אליעזר יפה. מסעו השני של יבניאלי לתימן.

התימנים מגיעים לכנרת.

תרע"ד (1913) – קבוצת בנציון חוזרת לחווה ומקבלת על עצמה את קיום החווה. ב' בחשוון תרע"ד נחשב כתאריך יסוד קבוצת כנרת בחוות כנרת.

תרע"ד (1914) – פורצת מלה"ע הראשונה.

תרע"ה (1915) – מוקמות חמש חושות ליד בית המוטור על מנת לשמש כמגורים לתימנים על ידי המשרד הארץ ישראלי.

תרע"ז (1917) – מצב הבריאות אצל המתיישבים בכללם, ובפרט התימנים, באזור מדרדר. הקדחת מפילה חללים רבים. יוצא דו"ח רפואי ובו לראשונה עולה הרעיון שצריך להעביר את משפחות התימנים מהמקום.

תרע"ח (1918) – סוף מלה"ע הראשונה. מוקצבים באזור בית המוטור מספר דונמים לכל

משפחה ממשפחות התימנים. סכסוך אדמות ראשון בין קבוצת כנרת לקבוצת
התימנים.

תרע"ט (1919) – עולה הרעיון לאחד בין קבוצת כנרת למושבת כנרת. (לא יצא לפועל)

תר"פ (1920) – קבוצת ווילנא מגיעה לארץ ומתחילה לנדוד בין מקומות שונים ועבודות
שונות.

תרפ"ב (1922) – משבר בקבוצת כנרת. קבוצת ווילנא מצטרפת לקבוצת כנרת ומחזקת את
הקבוצה באופן ניכר.

תרפ"ג (1923) – דוד שטרן וליכטינגר ("הועדה הראשונה") ממליצים למסד את מושב
התימנים ליד בית המוטור.

תרפ"ד (1924) – דוד שטרן ואברהם הרצפלד ממליצים להעביר את התימנים ליבניאל.

תרפ"ה (1925) – אטינגר, סמילנסקי וברץ ("הועדה השנייה") מוציאים דוח ללא מסקנות.

תרפ"ו (1926) – החצר קטנה מלהחיל את קבוצת כנרת. הוחל בניית הנקודה על הגבעה. חל
שינוי בהנהגת הקבוצה התימנית ומתחילים לדבר על החלופה להתיישבות במקום.

תרפ"ח (1928) – עולה הרעיון להעביר את התימנים להתיישבות בדלהמיה (אשדות יעקב)
או לאדמות זרנוגה (בסמוך לרחובות).

תרפ"ט (1929) – פריצת מאורעות תרפ"ט. מעבר קבוצת כנרת לגבעה.

תר"צ (1930) – מעבר תימני כנרת להתיישבות באדמות זרנוגה והקמת שכונת מרמורק.

4. ניתוח הקונפליקט

4.1. אפיון הקונפליקט

כאשר באים לנתח ניהול קונפליקט, עלינו לאבחן מספר משתנים אשר יהוו מסגרת לדיון ולניתוח הקונפליקט, ויהיו לנו לעזר על מנת להתמקד בקונפליקט המסוים שנבדק. ניתן לבחור אפיונים שונים, אך ברצוני להציע להתמקד בשלושה אפיונים עיקריים:

1. רמת הקונפליקט

2. הצדדים לקונפליקט

3. מסגרת הזמן

האפיון הראשון הוא רמת הקונפליקט הנבדק, או אפיון הצדדים המעורבים. בעבר היה נהוג לחלק את הקונפליקטים לחמש רמות: רמה האישית, רמה הבין אישית, רמה קבוצתית, רמה ארגונית, ורמה בין לאומית. בכל הרמות הקונפליקט מתנהל לפי אותה תבנית: תהליכים חברתיים מחוללים את הקונפליקט, וניתן לאתר תהליך מרכזי שמשפיע או מושפע מהקונפליקט, דבר שיוצר תבנית של משוב (Feedback) אשר יכול לגרום להסלמת (Escalation) הקונפליקט במקרה של משוב חיובי (מחזק, Positive Feedback), או לדעיכת הקונפליקט במקרה של משוב שלילי (מחליש, Negative Feedback). עם התחזקות הגישה אשר נותנת חשיבות לתקשורת בין הצדדים בהשפעתה על הקונפליקט, הציעו החוקרים פטנאם ופול להתרכז בחלוקת הקונפליקטים לכדי שלוש רמות בלבד: בין אישי, בין קבוצתי, ובין לאומי. האפיון השני הוא מי הם הצדדים לקונפליקט. לכאורה, מעצם הגדרת קונפליקט כתהליך אשר מעורבים בו שניים, או יותר, צדדים, וכאשר לפחות אחד מהצדדים, מרגיש שהאינטרסים שלו עומדים בניגוד, או מושפעים בצורה שלילית על ידי הצד האחר²¹, ברור שמדובר על מספר צדדים לקונפליקט. יתכן שככול שנעמיק לחקור את הקונפליקט, נגלה למעשה שמקורו טמון במקום אחר ושותפים לו צדדים אחרים (עקרון השיבוץ או Embedded Conflict Theory), והוא רק בא לידי ביטוי וצץ על פני השטח כאפיזודה מקומית בין צד א' לצד ב', כאשר למעשה מקורו בקונפליקט המתקיים בין צד א' לצד ג'.

²¹ Wall, A. James Jr., Callister Roberts Ronda. (1995). "Conflict and Its Management". *Journal of Management*, 21(3), 515 – 559.

המאפיין השלישי שנובע אף הוא מעצם הגדרת הקונפליקט כתהליך, הוא מסגרת הזמן שבתוכו מתקיים הקונפליקט. קונפליקט הוא תהליך דינאמי, וככל שחולף הזמן, הוא יכול לשנות את אפיונו, התנאים משתנים, ולא פעם אף האנשים המנהלים את הקונפליקט מתחלפים. דוגמא קלאסית לכך ניתן למצוא בספרו של אפריים סידון "אוזו ומוזו מכפר קאקארוזו"²² אשר מספר על סכסוך במשפחה בין שני אחים עד כדי הקמת חומה שתחצוץ בין האחים. עם הזמן כל אח הקים משפחה, וכל משפחה ידעה שמאחורי החומה יש יצור (או ישות) איומה ונוראה שצריך להיזהר ממנה, וכך הדבר עבר מדור לדור והמשיך להתקיים בעוד מקור הסכסוך נשכח זה מכבר. לא אחת ניתן למצוא תופעה זו בקונפליקטים מתמשכים (Unending Conflict)²³ כאשר הקונפליקט מנהל, למעשה, את עצמו. לכן יש חשיבות להגדיר את מסגרת הזמן שבו מתנהל הקונפליקט. מסגרת הזמן משפיעה אף על דרך ראיית הקונפליקט. כל חוקר שבא לנתח קונפליקט יכול לבחור את משך הזמן אותו ברצונו לבחון, ומתוך כך לנתח את הקונפליקט בראייה שונה לגמרי מאחד אשר בוחר לנתח את הקונפליקט באבחנת זמן אחרת ממנו. ככל שבוחרים זמן ארוך יותר לבחינה, יש סיכוי רב יותר לראות את הקונפליקט כחלק מעימות רחב יותר, וככל שמתמקדים ומצמצמים את פרק הזמן הנבחר, כך בהתאם מתמקדת ראיית הקונפליקט, והוא ייתפס כמנותק מסביבתו. ככול שהקונפליקט נתפס ככולל ורחב יותר, עקב ראיית זמן ארוך יותר, הוא ייתפס כמורכב יותר וקשה יותר לפתרון.²⁴

במקרה שלפנינו אין מדובר על קונפליקט ברמה בין אישית מצד אחד, שכן אין מדובר על אינטרסים ברמה הפרטית או האישית, ואין מדובר על קונפליקט בין לאומי מהצד השני, שכן אין מדובר על לאומים שונים, במקרה זה מדובר קונפליקט בין קבוצתי, כאשר להגדרה זו ניתן להכניס גם את הקונפליקט בין קבוצת התימנים לקבוצת כנרת, וגם בין קבוצת התימנים לבין קבוצת המוסדות המיישבים.

מדובר לכאורה על קונפליקט שבין קבוצת כנרת לקבוצת התימנים, אך לא ניתן להתעלם ממעורבות של לפחות גורם נוסף, אשר בעבודתי זו אקרא לו "המוסדות המיישבים" ואתיחס אליו במקרה זה כאל גורם אחד, למרות שהוא מורכב ממספר גופים שונים (ראה

²² סידון אפריים, אוזו ומוזו מכפר קאקארוזו, הוצאת כתר, ירושלים, 1987

²³ Hampson Fen Osler, Aall Pamela R., Crocker Chester A., (2004) "Conflict Unending: Intractable Conflict and the Challenge of Mediation" in: *Taming Intractable Conflicts: Mediation in the Hardest Cases*. Washington: United States Institute of peace press.

²⁴ Kriesberg Louis, Interlocking conflict, Bases of Social Conflict, Constructive Conflicts, Pg. 49-53,

הסבר בפרק הבא על הצדדים לקונפליקט). אמנם על פניו הקונפליקט נראה כמאבק על משאבים מוגבלים מקומיים (שטח אדמה ומים) בין שתי קבוצות אשר התיישבו באותו האזור ועל אותה חלקת אדמה, שהוא סכסוך אובייקטיבי, אך מן הסתם הוא אינו יכול להיות מנותק מההיבט הרחב יותר שלו שבסיסו הוא במאבקי כוח והשפעה ברמה פוליטית מול המוסדות המיישבים, ועל הבדלים בין תרבותיים, שהוא סכסוך סובייקטיבי. מבחינת מסגרת הזמן בה אעסוק, בחרתי להתמקד בתקופה שלקראת סוף מלח"ע הראשונה (1917) ועד שנת 1930 בה הגיעו קבוצת תימני כנרת להסכם עם המוסדות המיישבים ועברו להתיישב באזור רחובות, בשכונת מרמורק. מצד אחד העדפתי לבחון את הקונפליקט בראייה רחבה, ולא להתמקד באפיזודה מסוימת תהיה אשר תהיה, אך מנגד קיים הצורך להגביל ולתחום את גבולות הזמן, שכן דבר זה יבוא לעזר בהתמקדות והבנת המקרה הנבדק.

4.2. הצדדים

לכאורה שני הצדדים לקונפליקט הם קבוצת התימנים וקבוצת כנרת, אך למעשה, בראייה רחבה יותר של ניתוח המקרה, נראה שאפיוזדות הקונפליקט המקומיים משובצות למעשה בתוך קונפליקט רחב יותר (ראה הסבר תיאורטי בפרק 2.2.2 העוסק בתיאוריית הסכסוך המשובץ) המתקיים בין המוסדות המיישבים לקבוצת התימנים, ועל כן אתמקד בצדדים אלו. אך על מנת לקבל את התמונה הכוללת, אתאר להלן גם את קבוצת כנרת:

1. קבוצת כנרת: מקורה של קבוצת כנרת בקבוצת עולים, בני העלייה השניה והשלישית, אשר התגבשה לקבוצה בעלת צביון חיים שיתופי חקלאי בחצר כנרת, ולקחה על עצמה את הכשרת ועיבוד הקרקע שנקנתה בזמנו על ידי יק"א והקרן הקיימת בדרום מערב אגם הכנרת. קבוצה זו ראתה כמטרה לכבוש את ארץ ישראל על ידי מה שניקרא "גאולת הקרקע" משיממונה וזאת בעזרת פיתוח של גידולי חקלאות אינטנסיבית על אדמות הארץ. חלק בלתי נפרד מאידאולוגיה זו היה לעשות כל זאת בעבודה עצמית וברוח של שיתוף, שוויון ואחוה. רובם של אנשים אלו עלו לארץ כבודדים והתגבשותם כקבוצה התקיימה בארץ (פרט לקבוצות עולים אשר התגבשו כקבוצה עוד בחו"ל כדוגמת "קבוצת וילנא" שהצטרפה לקבוצת כנרת כקבוצה). עולים אלו הגיעו מרוסיה וממזרח אירופה כאנשים צעירים חדורי אידאולוגיה, נתונים להשפעת זרמים אידאולוגיים מהפכניים, ורעיונות שצמחו על ברכי רעיון האמנציפציה והרעיונות המרכסיסטים²⁵. עליה זו הייתה שונה במהותה מהעלייה הראשונה אשר התבססה על עלייה של גרעיני משפחות שהקימו את המושבות הראשונות, והיו בעלי אוריינטציה דתית מסורתית (מבחינת האמונה) ופאודלית (מהבחינה התפיסתית), בכך שהיו ברובם אנשים צעירים, מורדים במסורת ובערכים הדתיים והתרבותיים, ונאחזים בתנועה הציונית כדת אזרחית, ואף מתחו ביקורת על עולי העלייה הראשונה.²⁶

אנשים אלו שמו את המיקוד על כיבוש העבודה בראש ובראשונה כערך החשוב ביותר, חשוב אף מערך ההתיישבות במקום אחד והעסקת פועלים שונים. למעשה, לפי תפיסתם הם עצמם היו פועלים, והיוו אלטרנטיבה לפועל הפשוט המצוי. מצבם המשפחתי, האמונות והתפיסתי, רק הקל עליהם לממש אידאליים אלו, כאשר הרגישו חופשיים לנדוד, לעבור

²⁵ אטינגר שמואל, פרופ', "האידאולוגיה של העלייה השנייה על רקע המחשבה החברתית והמדינית של יהודי מזרח אירופה", העלייה השנייה מחקרים, הוצאת יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1997
²⁶ אלרואי גור, אימיגרנטים, הוצאת יד יצחק בן צבי, ירושלים, 2004

ממקום למקום, כיחידים או כקבוצות קטנות, למקומות שונים ובאזורים שונים בארץ, ללא קביעות, ובלי כל אותם כבלים הקושרים אדם למקום.

על רקע זה התעצבה דמותה של קבוצת כנרת, שראשיתה מקבוצת בנציון (קבוצת היחד) שנדדה בין חצר כנרת, לסג'רה, לכפר אורייה, עד שנקראה על ידי ד"ר ארתור רופין לחזור לחצר כנרת ולקחת על עצמה את עיבוד אדמות החווה, והמשכה בקבוצת וילנא שעלו כקבוצה לארץ בשנת 1920, נדדו ועבדו בעבודות שונות בארץ (סלילת כבישים, עבודות בניין) והצטרפו לקבוצת כנרת בשנת 1922. מרכזיותה של חצר כנרת במפעל הציוני של המשרד הארץ ישראלי, גרמה למקום וליושביו להוות את הגרעין ומקור הכוח והלגיטימציה למוסדות המיישבים, ובראש ובראשונה בנציון שהיה דמות כריזמטית ומרכזית בקרב הנהגת הישוב באותו הזמן.

בנציון עצמו היווה את דמות המנהיג הכריזמטי, אשר היווה את הרוח החיה סביבה התגבשה הקבוצה, והוא שייצג את הקבוצה בפני המוסדות. כחלק מרוח התקופה, לא הייתה איזו החלטה פורמאלית שקבעה מי הוא ראש הקבוצה, אלא נוצר מצב, קודים התנהגותיים ומצביים שכל המעורבים בדבר קיבלו וצייתו להם.

2. תימני כנרת: למען הדיוק ההיסטורי יש לציין שלחצר כנרת הגיעו שתי קבוצות של תימנים, האחת הגיע בשנת 1911 בעקבות מסעו הראשון של יבניאלי לתימן, ולאחר מכן הגיע הקבוצה השנייה ב- 1912 בעקבות מסעו השני של יבניאלי. כאשר מדברים על "תימני כנרת", הכוונה היא לקבוצה השנייה מקרב עולי תימן שהגיע לחצר.

למרות השתייכותם בהגדרה לתקופת העלייה השנייה, אפיוני קבוצה זו תאמו ברובן את מאפייני האופי של בני העלייה הראשונה, מבחינת ההרכב הסוציולוגי, הקו האידיאולוגי, והזיקה הדתית המסורתית, תוך מחויבות לתא המשפחתי.

קבוצה זו הייתה מורכבת מספר משפחות, אב, אם, ילדים, אנשים מבוגרים יותר מאנשי העלייה השנייה (בגילאי שלושים וארבעים), שניהלו אורח חיים מסורתי דתי (מבחינת האמונה) ומשפחתי. קבוצה זו נדדה בארץ והגיע לאזור עמק הירדן, שכן נודע שפה יש ביקוש לעבודה ומחסור בידיים עובדות והצטרפה לפועלים שבחצר כנרת. בראש הקבוצה עמד הרב דוד בן ישראל, בן 48, אשר היווה את המנהיגות והסמכות המסורתית (מקור סמכות המנהיג לפי וובר²⁷) של הקבוצה. קבוצה זאת הגיע לחצר כנרת כקבוצה מגובשת, אשר הייתה שונה מנוף החלוצים של העלייה השנייה כפי שהיה מקובל באותם הימים.

²⁷ וובר מקס, "הטיפוסים של סמכות ותיאום מחייב", מדינה וחברה, כרך א', עמ' 48-34.

ככזאת הם התנהלו במסגרת חצר כנרת, ולמעשה היה משום כך המשך הנרטיב של קיום הקהילה היהודית בארץ המוצא, בתימן, של קיום קהילתי לצד האוכלוסייה הקיימת. מכיוון שבארץ בכלל, ובאזור זה בפרט, לא הייתה אפשרות להתבסס על קיום מלאכות בדומה לנהוג אצל היהודים בגולה, עסקו חברי קבוצה זו בעבודה כפועלים, חלקם בחוות כנרת, חלקם בחוות פוריה, חלקם ביבניאל, בדגניה וכ"ו. בראשית דרכם הם השתכנו במתחם החווה, אך אורך חייהם השונה, היותם קבוצה הומוגנית שנבדלה באופייה מהפועלים המזרח אירופאים האחרים שהיו בחווה, והצפיפות בחווה הכתיבה את הפתרון של מגורים מחוץ למתחם החווה, וריכוז הקבוצה סביב המבנה הבנוי הנוסף שהיה בנמצא באזור, הוא "בית המוטור". הרב דוד בן ישראל קיבל את הקומה השנייה שמעל למוטור (מקום משכנם לשעבר של קבוצת בנציון), ושאר המשפחות שוכנו במבנים ארעיים בסמוך למבנה המוטור. בשנת 1915 נבנו חמשה מבנים, חושות ("חושות" = בתי טיט) בסמוך לבית המוטור ובמימון קרן היסוד, על מנת שישמשו למגורי משפחות התימנים.

3. המוסדות המיישבים: קבוצה זו אינה קבוצה אחת מוגדרת, אלא שבראי ניהול הקונפליקט ניתן לראות בה צד נוסף בקונפליקט שהתהווה. בתוך קבוצה זו ניתן למנות את יק"א, ההסתדרות הציונית, הסוכנות היהודית, המשרד הארץ ישראלי, הקרן הקיימת לישראל והכשרת הישוב.

בהתחשב בכך שרוב המוסדות המיישבים צמחו מתוך התנועה הציונית שמקורה מארצות אירופה, ניתן להתייחס לקבוצה זו כקבוצה הומוגנית בעלת מאפיינים משותפים כגון: היעוד לעסוק בגאולת הארץ וישוב הארץ על ידי יהודים בדרך של איתור מקומות פוטנציאליים, רכישת אדמות, בניית מבנים, וגיוס והשמת עולים יהודים. המבנה המנהלי שהיה פורמאלי למחצה, מכיוון שהיו מוסדות בהגדרה, והיו אנשים שעסקו במשימות, אך לא היו תחומי עיסוק ברורים, ולא היה מדרג סמכויות ברור בין הארגונים השונים, ולא בתוך אותו ארגון, לא היו נהלים ברורים ודרך קבלת החלטות מסודרת. האוריינטציה המזרח אירופאית, שכן מוצא כל המוסדות היו מקרב התנועה הציונית שמרכזה היה במזרח אירופה, כלומר, בני אשכנז שבאו כולם מאותו רקע אידיאולוגי ותרבותי.

ככל שבדקים את הקונפליקט הכולל לאורך זמן, ניתן לומר שאמנם האפיזודות המקומיות התרחשו בין קבוצת התימנים לקבוצת כנרת, אך היו אלו קונפליקטים אשר היו משובצים במסגרת הקונפליקט הרחב יותר שבין הקבוצה התימנית והמוסדות המיישבים, כאשר אלו דרשו פתרון הולם למצבם העגום מצד אחד, ואלו "לא ספקו את הסחורה" מהצד השני. לכן, בחרתי להתמקד בניתוח ניהול הקונפליקט שבין הקבוצה התימנית למוסדות המיישבים.

הרהר
מחמא

4.3. פרק הזמן

תקופת הזמן בה אני עוסק בעבודה זו מתרכזת למן הזמן שלקראת סוף מלה"ע הראשונה (1917) ועד תחילת אוגוסט בשנת 1930 (חודש אב תר"צ) תאריך בו עברה הקבוצה התימנית מכנרת לרחובות.

התימנים הגיעו לחצר כנרת כבר בשנת 1911 (הקבוצה הראשונה) וב- 1912 (הקבוצה השנייה), ובזמן זה עדיין קבוצת כנרת, כפי שהתגבשה בנובמבר 1913 (חשוון תרע"ד), עדיין לא הייתה קיימת. חצר כנרת התנהלה לפי התפיסה הראשונית שלפיה היא הוקמה: חוות חקלאית ניסיונית. בסוף 1913 גובשה קבוצת כנרת כקבוצה בחצר, וחוות כנרת שינתה למעשה את אפיונה המקורי מחווה חקלאית ניסיונית למקום ההתיישבות של קבוצת כנרת, כאשר קבוצת כנרת כקורפרטיב קיבלו על עצמם את עיבוד השטחים שהיו בעבר שטחי החווה.

זמן קצר לאחר מכן, בסוף יולי 1914, פורצת מלחמת העולם הראשונה, דבר המשליך על הישוב היהודי בארץ מבחינת החיים בצל איום קיומי, כאשר איום זה נובע מחוסר הידיעה מי ישלוט בארץ, ומתוך מצוקה כלכלית שהעולם כולו סבל ממנה כתוצאה של מלחמה זו, והישוב היהודי בארץ על אחת כמה וכמה, מכיוון ש"נסגרו הברזים" לתמיכה פיננסית במפעל ההתיישבות הציונית בארץ. לפי תיאוריות שונות מתחום הפסיכולוגיה החברתית, כאשר קיים איום חיצוני משותף על קבוצות באוכלוסייה הם יגבירו את שיתוף הפעולה ביניהם והנטייה לעזור האחד לשני תגבר. לכן אין תמה שבזמן זה לא מתעורר מצב קונפליקטואלי בכנרת, אדרבא – ישנה נכונות לעזרה הדדית, ואף מתקיימים מעשים בשטח כמו הקמת הבתים בסמוך לבית המוטור (1915), הקצאת מספר דונמים לכל משפחה על מנת שתוכל לגדל ירקות לקיום עצמי, והגעה להסדרים שבעל פה למען לאפשר קיום חיים סדירים לכל תושבי האזור, כמו הסכמי חלוקת המים. רק לקראת סופה של המלחמה ניתן למצוא סימוכין לתחילת התהוותו של מצב קונפליקטואלי סביב המשך מגורי קבוצת התימנים בכנרת.

הרעיון שקבוצת תימני כנרת צריכים לעבור ממקום מושבם שליד בית המוטור למקום אחר, עולה לראשונה על ידי ד"ר פינגבאום שהיה רופא שנישלח לעשות סקר בריאות בעמק הירדן, אשר במסקנותיו מסקר זה הוא כתב:

"את התימנים היושבים עתה אצל ביצת כנרת הנזכרה, צריך להוציא לגמרי מעמק הירדן ולהעבירם למקום אחר"²⁸, ומחרה אחריו ברל כצנלסון במכתב שכתב למשרד הא"י ב- 20/7/1917, ובמכתבו של ד"ר טהון מהמשרד הא"י מה- 5/10/1917: "... לדעתנו היה יותר רצוי שהתימנים יעזבו את המקום"²⁹. בשלב זה הדבר עולה כרעיון בלבד, ולא כדיון או כהחלטה לביצוע.

משלב זה, מתחיל להתגלגל הרעיון שיש צורך לפתור את מצוקת התימנים בכנרת. כנראה שלא במקרה מתגלע דווקא באותו הזמן סכסוך הקרקעות הראשון בין קבוצת כנרת לקבוצת התימנים³⁰.

במוסדות עולים מספר רעיונות, נבדקות אפשרויות, ובשטח נעשים דברים, אך בפועל מצב הקבוצה התימנית נשאר כשהיה בעודם גרים ליד בית המוטור בצורה ארעית עד שנת 1930 שאז הם עברו למגורי קבע בשכונת מרמורק ליד רחובות.

בהתלבטות כחוקר באיזה פרק זמן יש לבחור לבחינת הקונפליקט, מתקיימות חלופות רבות. למעשה נתן לראות זאת כבחירה הנתונה על גבי רצף הנע מפרק זמן קצר לפרק זמן ארוך, כאשר לכל בחירה כזו יתרונות וחסרונות שאינם דיכוטומיים, אלא גם הם נעים על רצף שבין יותר לפחות. במקרה זה בחרתי לבחון את הקונפליקט בראייה רחבה יותר על מנת לקבל תמונה כוללת על פרשה זו, אך לא רחבה מידי כדי לא לגלוש להיבטים רחבים של יחסי הקהילה התימנית בארץ עם המוסדות לאורך השנים, דבר שהיה יכול לגרום לקונפליקט הנסב סביב תימני כנרת לאבד בסבך הנושא כולו.

מכל האמור לעיל, ולאחר שלמדתי את הנושא מ – 1905 ועד 1935, נראה לי נכון להתמקד בשלוש עשרה השנים שבין 1917 ל – 1930.

²⁸ מכתב של ד"ר פינגבאום, נמסר צילום ע"י ע. אידלמן, מסמך מספר 8.

²⁹ מכתב של ד"ר טהון, נמסר צילום ע"י א. ישראלי, מסמך מספר 10.

³⁰ לפי דברי עמירם אידלמן בשיחה שערכתי איתו ביולי 2005, לקראת הכנת עבודה זו.

4.4. עובדות המקרה

בעמק הירדן בראשית המאה העשרים, הוקמה חווה חקלאית ניסיונית על ידי המשרד הא"י שבראשו עמד ד"ר ארתור רופין. לשם קיום חווה זו היה צורך "להזרים" אליה שני משאבים עיקריים: כסף וכוח אדם.

לרוע המזל, זמן קצר לאחר הקמת החווה פרצה מלחמת העולם הראשונה, דבר אשר השפיע על הישוב בארץ בעיקר בתחום העמדת משאבים כספיים לתמיכה בישוב הארץ, מכיוון שרוב המשאבים גויסו מיהדות אירופה שהיתה נתונה במלחמה. הישוב בארץ נכנס למצוקה, והיה נתון לאיום קיומי, לאו דווקא מאיום ישיר מתוצאות המלחמה באירופה, אלא כתוצאה של "סגירת הברזים" הפיננסיים.

אדמות החווה עצמה, ובכללם החאן הערבי שנודע לימים בשם "חצר כנרת", ניקנו אמנם עוד בפברואר 1905³¹, אך החווה עצמה יוסדה רק בשנת 1908 כאשר התעורר החשש מהפרת חוקי ה"קושאן" אם לא יחלו לעבד באופן מיידי את האדמות הללו.

מאותו הזמן הופנו לכנרת על ידי המשרד הא"י חלוצים עבריים אשר ישמשו כפועלים בחווה. פועלים אלו הגיעו כיחידים וכקבוצות, חלקם פועלים שעבדו לפני כן במושבות יהודה, וחלקם עולים חדשים שזה מקרוב באו לארץ.

כך הגיעו לחווה הקבוצה שהיוותה את הגרעין לקבוצת כנרת, וכך הגיעה הקבוצה של התימנים אשר יושבו על אדמות החווה אך מחוץ לחצר כנרת, באזור "בית המוטור". חברי הקבוצה התימנית עבדו כפועלים בחווה, בקבוצת דגניה, בקבוצת ביתניה, בחווה החקלאית פוריה, ובמושבה יבנאל.

בשנת 1913, בעקבות משברים חוזרים ונשנים בניהול החווה, פונה ד"ר רופין לבנציון לחזור לחווה ולקחת על עצמו את תפעול המקום. בנציון חזר לחווה, והצטרף עם קבוצתו לפועלים שכבר היו בחווה, ולמעשה אז הוקמה קבוצת כנרת בחצר כנרת.

במקביל, אצל הקבוצה התימנית ירדה הדרישה לעבודתם כפועלים עקב שינוי אופי חוות כנרת, פרוק חוות פורייה והתמסדות קבוצת דגניה, אך נוצר הצורך לספק ירקות טריים לצבא הגרמני בזמן המלחמה. בשנת 1915 נבנו חמישה בתים לתימנים בקרבת בית המוטור על ידי המשרד הא"י, והוקצבו שני דונמים לכול משפחה על מנת שיוכלו לגדל ירקות לשימוש האישי ולמסחר עם הצבא הגרמני.

³¹ חשבון הוצאות רכישת הקרקע של כנרת ודגניה, ספר החצר, מסמך מספר 1

תנאי החיים באזור כולו היו קשים, לא הייתה פרנסה מספקת, היה איום מתמיד מצד הערבים המקומיים, והתנאים התברואיים היו בכי רע, בין היתר בגלל החום והקרבה לביצה שהיתה בסמוך לבית המוטור.

ביולי 1917 נשלח ד"ר פיגנבאום על ידי המשרד הא"י לבצע סקר בריאות על מצב כול המתיישבים באזור כנרת ודגניה. דוח זה מצייר תמונה עגומה המשתקפת באחוז האנשים בהם אובחן טחול מוגדל: בדגניה 57%, בכנרת 64% ואצל התימנים 94% ! (יש לזכור שדגניה הייתה הרחוקה ביותר מהביצה, כנרת קרובה מעט יותר והתימנים ישבו בלב הביצה). במסקנותיו כותב ד"ר פיגנבאום בין השאר שאת התימנים יש להעביר מהאזור, אין ליישב באזור משפחות עם ילדים, צריך לפעול מיידית לייבוש הביצה, לתקן את בתי התימנים בסמוך לבית המוטור, לתת טיפול מונע בכינין, לספק מים נקיים, ולדאוג להשגחה רפואית סדירה.³²

דוח זה גרם זעזוע בקרב המוסדות המיישבים, והם נקראו להתייחס למצב המתיישבים בכלל והתימנים בפרט. בנקודת זמן זו מתחיל להתהוות הקונפליקט שבין המוסדות המיישבים לקבוצה התימנית (ראה פרק 4.3 העוסק בפרק הזמן).

ראשון הצטרף לקריאה ברל כצנלסון במכתב ששלח למשרד הא"י ביולי 1917 שבו הוא מציין ש: "עדת התימנים הולכת וכלה. אין מוצא אחר להציל את הנשארים בחיים מאשר להעבירם לאקלים יותר נוח. בנידון זה נשלחה הרצאה מפורטת, עם חוות דעת ד"ר פיגנבאום, התימנים קודם גם לא חפצו לשמוע לעצות כאלה, אבל מקרי המוות שבאו יחד בשבועות האחרונים שינו גם את דעתם, עכשיו הם מסכימים לעזוב את המקום. רצונם ללכת לפ"ת".³³ ממכתב זה אני למד שני דברים עיקריים: כפי הנראה בעבר הועלו הצעות לתימנים לעבור להתיישבות במקום אחר, ושבתקופה זו חלה הידרדרות קשה במצב בריאותם עד כדי כך שהם שינו את דעתם והיו מוכנים לעבור למקום אחר.

מזמן זה (יולי 1917) מתחיל המשא ומתן בין המוסדות המיישבים לקבוצה התימנית, במקביל לדיונים בין המוסדות השונים לבין עצמם, במטרה למצוא סידור הולם לקבוצה התימנית. הרעיון היה לחזק ולמסד את התיישבות התימנים במקום הקיים, או לחילופין, הסדרת מקום התיישבות אחר לשם תעבור הקבוצה.

³² מכתב של ד"ר פיגנבאום, 8/7/1917, נמסר צילום ע"י ע. אידלמן, מסמך מספר 8
³³ מכתב של ברל, 20/7/1917, נמסר צילום ע"י א. ישראלי, מסמך מספר 9

דבר המסר הכפול מצד המוסדות המיישבים לגבי סוגיית המתיישבים התימניים, עולה לראשונה במכתבו של ד"ר טהון מהמשרד הא"י אשר נישלח לקלינמן ממרחביה בעניין זה: "אנו היינו מסכימים שימסרו לכל אחד מהתושבים התימנים 3-4 דונמים אדמה לזריעת חיטה או לעבודת ירקות, והננו כותבים בנוגע לזה לקבוצת כנרת. אך לדעתנו היה יותר רצוי שהתימנים יעזבו את המקום"³⁴.

מאותו הזמן ניתן למצוא במסמכים את "תופעת הזגזוג" כאשר מצד אחד נדחות או מעוקבות הצעות לעזרה או ביסוס התימנים בכנרת³⁵, ומצד שני חל עיקוב בהסדרת מקום חלופי.

התימנים מצידם מוכנים לכל פתרון מוצע, אם על ידי הגדלת הישוב הקיים, ואם על ידי מעבר לישוב אחר, ובתנאי שהפתרון יהיה מקובל עליהם³⁶. התימנים פונים שוב ושוב במכתבים נרגשים למוסדות המיישבים על מנת שיבואו לעזרתם, בהקצאת כספים לצרכים השוטפים, ובמקביל לזרז הטיפול בהעברתם מהמקום. נוגע ללב ומרגש מכתבו של הרב דוד בן ישראל, מנהיג הקבוצה התימנית אשר כתב למשרד הא"י:

"הרשוני נא לבאר לפניכם את מצבי כמו שהוא. זה לי אחת עשרה שנה שעזבתי את ארץ מולדתי תימן (ההדגשה במקור – ג.מ.) ואבוא ארצה – ישראל. ופה אני מתגורר במשאבת המים אשר ע"י המושבה 'כנרת', ואני סובל פה הרבה מאוד. כל חמורי נגנבו לי ע"י גנבים שחדרו לתוך הבית וגם עופות אי אפשר לי לגדל פה, יען שהשועלים אוכלים אותם וגם בלילה לא אשן כי קול המכונה מנדדת את שנתי מעיני. ומחלת הקדחת תוקפת אותי לפרקים – זהו מצבי העגום פה בבית החרב הזה, בבית הזה נפלה ביתי מהסולם ותמות (הרב התגורר בקומה השנייה מעל משאבת המים, ילדתו בת השנתיים נפלה מהקומה השנייה ונהרגה – ג.מ.) ... כי הלא חרבה היא ואין אדם יכול לדור בחרבה. ובכן, בהיות שהנהלה הציונית נזקקת תמיד לעזרתם של התימנים, לכן הנני מבקש מאת כ' לחוש לעזרתי ולגאלני מהחרבה הזאת, שהביאני עד דכא... ולסייע בידי שאוכל להתיישב בישוב של יהודים בבית אשר יסכון לדירה."³⁷

³⁴ מכתב של ד"ר טהון, 5/10/1917, נמסר צילום ע"י א. ישראלי, מסמך מספר 10

³⁵ הצעת הרצפלד, 17/11/1919, אצ"מ S15/20525

³⁶ תימני כנרת, 21/11/1921, אצ"מ S15/20525

³⁷ מכתב של ר' דוד בן ישראל, 5/3/1923, נמסר צילום ע"י א. ישראלי, מסמך מספר 14

מכתב זה, לדעתי, אומר יותר מכל מסמך אחר לגבי מצב התימנים, רצונותיהם, דרך הצגת הדברים על ידם, ודרך הבנת הפניות שלהם על ידי המוסדות (ראה הרחבת הניתוח מההיבט התרבותי בפרק 4.5 ומההיבט הפוליטי בפרק 4.6).

כחמש שנים נמשך הקיפאון בטיפול בעניין עד שבאוגוסט 1923 מגיעים לאזור דוד שטרן וליכטינגר מהמחלקה להתיישבות חקלאית, ובעקבות ביקורם ממליצים לחזק את הישוב של התימנים על ידי הקצאת שטחים נוספים, בניית בתים נוספים ורפתות.

בעקבות ההמלצה הנ"ל הוחלט להקים ועדה שתבחן את העניין ותציע הצעות לפתרון מצוקת ההתיישבות בעמק, אך יציאת הוועדה לשטח מתעכבת. במקביל יוצאת הוראה להתחיל בבניה בהתאם להמלצת שטרן וליכטינגר³⁸, דבר הגורר התנגדות מצד קבוצת כנרת הטוענת שיש להימנע מקביעת עובדות בשטח בטרם ביקור הוועדה.

בפברואר 1925 יוצא דוח הוועדה, אך ללא מסקנות או המלצות כל שהן. בין היתר נבדקת האפשרות להעביר את התימנים ליבנאל, ועל ידי כך לחזק את הגרעין התימני הקיים במושבה. תימני כנרת מסרבים בהבינם שהתנאים להתיישבותם ביבנאל לא מסודרים. במקביל, בפברואר 1925 מתקיימת ישיבת דירקטוריון קק"ל שבה הוחלט להתחיל בקניית אדמות זרנוגה (על יד המושבה רחובות) שישמשו למושב ע"ש מרמורק. עדיין אין מימון לכך, ומן הסתם נושא זה עדיין לא נקשר לתימני כנרת³⁹.

בראשית 1926 עולה לראשונה הרעיון ליישב את תימני כנרת באדמות זרנוגה שליד רחובות, אך בשלב זה מדובר על רעיון בלבד, ואין כל הצעה מעשית.

המצב החברתי בקרב התימנים הולך ומחריף, הם מבולבלים מיחס המוסדות ואינם יודעים מי מהאנשים שמגיעים לבקרום מייצג את המוסדות ומי לא, את מי מוצאים אותם אנשים, ומה יצא להם מכל זה. אחד מהדברים שנגרמו עקב מצב חברתי זה הוא שינוי בהנהגת הקבוצה, וחוסר אמון בתוך הקבוצה לגבי ההנהגה החדשה.

את הנהגת הקבוצה נוטלים בני הדור השני, דבר היוצר זעזוע בתוך הקבוצה עד כדי כך שנוצרות כביכול שתי קבוצות בקרבם, דבר הנותן למוסדות המיישבים עילה לדחייה נוספת בטיפול בעניינם:

"הננו מאשרים בזה את קבלת מכתבכם מ'ג דנא בשם 4 המשפחות מכנרת. הננו מוכנים לעכב כל פעולה בעניין זה עד אשר תשתוו ביניכם"⁴⁰.

³⁸ המחלקה להתיישבות, 1/11/1923, אצ"מ S15/21891

³⁹ אצ"מ KKL10 כרך 6, דצמבר 24 – ספטמבר 27

⁴⁰ המחלקה להתיישבות, 24/11/1926, אצ"מ S15/23175

הזמן עובר, ובינואר 1928 עולה הצעה להקים מושב מורחב לתימנים באדמות דלהמיה (ליד נהריים, במקום בו ששוכן קיבוץ אשדות יעקב של היום), אשר ירכז בתוכו את תימני יבניאל וכנרת. עקב בעיות שהתגלו בין המוסדות השונים (קק"ל ופיק"א), הדבר אינו יוצא לפועל. במקביל מתחילים לדבר על הסדרת אדמות זרנוגה (ליד רחובות) ⁴¹.

בישיבה משותפת של כל הצדדים הנוגעים לדבר אשר התקיימה במחלקה להתיישבות ביוני 1928 הוחלט להמליץ על מתן פתרון עליו הסכימו להקמת המושב באדמות זרנוגה. בישיבה זו השתתפו נציגי המחלקה להתיישבות, נציג המרכז החקלאי, נציג התימנים ונציג קבוצת קבוצת כנרת ⁴².

בסוף 1928 הוסדרו ענייני אדמות זרנוגה, כולל חלוקה בין המושב המיועד לחוות ניסיונות שהייתה אמורה לקום שם.

ההחלטה נפלה, הובעה הסכמה, סוכמו הפרטים, ורק פרט אחד קטן נשאר לסגור – המקור הכספי. בינתיים ממליצים מהמחלקה להתיישבות להמשיך את המצב הקיים (הבעיית מלכתחילה): "אנו מוצאים כי מן היושר הוא שכל זמן אשר התימנים נמצאים בכנרת ולנו אין

אמצעים להעבירם למקום שנקבע עבורם (ההדגשה שלי – ג.מ.), לא תמנעו מאתם את המים הדרושים להם. אנו מבקשים להתחשב בזה ולסדר שהתימנים יוכלו לעבד לע"ע את האדמה וגם לקבל את מי השתייה הדרושים להם" ⁴³

ההתכתשויות בעניין ממשיכות, ובשנת 1929 הנושא יוצא לעיתונות, ומופץ בעיתון הארץ ובעיתונים נוספים, דבר הגורר תגובות, ותגובות של כנגד ⁴⁴.

הזמן עובר, והתימנים דורשים להשלים את כל ההסדרים לקליטתם ברחובות בטרם שיעברו לשם: "החודשים חלפו, בניית הבתים בשכונת מרמורק הלכה ושלמה ותימני כנרת סירבו, כאמור, לעזוב את מקומם, עד שתושלם העבודה כולה" ⁴⁵, ורק באוגוסט 1930 לבסוף מסתייע מעבר הקבוצה התימנית לאדמות זרנוגה, ליד המושבה רחובות.

⁴¹ קק"ל, 26/1/1928, אצ"מ KKL5/3341

⁴² המחלקה להתיישבות, 5/6/1928, אצ"מ S15/23179

⁴³ המחלקה להתיישבות, 7/1/1929, אצ"מ S15/23623

⁴⁴ קק"ל, 19/7/1929, אצ"מ KKL5/3341

⁴⁵ ניני יהודה, ההיית או חלמתי חלום, ע"מ 286, 1996

4.5. היבט תרבותי

אין תימה שהקונפליקט הנדון שורשיו טמונים בהבדלים התרבותיים שבין הצדדים בקונפליקט, קבוצת העולים מתימן מצד אחד והמוסדות המיישבים שצמחו מהתרבות המזרח אירופאית מהצד האחר.

אמנם קיימים קווי דמיון רבים ברקע של הצדדים לקונפליקט :

- מדובר על קבוצות של עולים חדשים (מהגרים) שהגיעו זה מקרוב לארץ זרה.
- מוצא הקבוצות הוא מאותו רקע אתני, לאומי – יהודים שהיו קבוצות מיעוט בקרב האוכלוסיות המקומיות.
- הבסיסים האידיאולוגיים להגירה היו בסיסים דומים – הם הגיעו לארץ מתוך אמונה שזו הארץ המובטחת לעם היהודי, ושבארץ צריך להקים את הבית לעם היהודי.
- מבחינת ההשכלה – הם נחשבו למשכילים, יודעי ספר.
- מבחינת המלאכות – הם באו מרקע של עוסקים במלאכות זעירות, מסחר ושירותים, וללא רקע חקלאי של עבודת אדמה.
- מנגד, ניתן לאבחן קווי שוני מהותיים באפיוני הצדדים :
- תקשורת – בין הצדדים קיימים הבדלים תרבותיים היכולים להוות בסיס לבעיות בתקשורת, אם מבחינה מנטאלית (איך להגיד, מה להגיד ומתי), אם מבחינה טכנית (מבנה השפה, צורת כתב), ואם מבחינה קוגניטיבית (הפרוש השונה שניתן לנאמר).
- תחום הסכמה – הבדלים תרבותיים היכולים ליצור Win Set (תחום הסכמה) שונה לגמרי וללא תחומי חפיפה בין ה-Win Set של כל צד (Putnam, 1988).
- השתייכות – ההבדלים בין הקבוצות יכולים ליצור קבוצות השתייכות וליצור מערכות יחסים קטגוריים המבוססות על תפישת In Group / Out Group כפי שהודגם בניסוי של שריף (Sherif, 1954) במחנה הקיץ.

• מסגור – התפיסה התרבותית השונה יכולה למסגר כל צד בתפקיד אותו הוא

תופס את עצמו בעיני עצמו, ואת הצד האחר בתפקיד אותו הוא מייצע לו, כמו

שהוכיח זימבדו (Zimbardo, 1971) במחקר אשר בו הוא יצר "משחק

תפקידים" של סוהרים ואסירים והוכיח כיצד המשתתפים נהגו לפי הנורמות

הבלתי פורמאליות התואמות את תפיסת השחקנים לגבי מאפייני התפקידים

השונים⁴⁶. (סכמות המתבססות על סטריאוטיפים)

4.5.1. תקשורת

הדבר הבולט ביותר לעיין מעיון במסמכים מאותה התקופה, זה ההבדלים הטכניים

והמנטאליים בתכתובות בין הצדדים. בעוד המכתבים הרשמיים מהמוסדות יצאו

מודפסים, לפי כל כללי העיצוב של מסמך רשמי, המכתבים מאת התימנים נכתבו ביד,

בכתב המזכיר כתב של סופר סת"ם, ובניסוח של "עברית של שבת". ככול הנראה היה קושי

לקרוא מכתבים אלו שהגיעו לידי המוסדות, ולכן ניתן למצוא שכל מכתב כזה עבר

"שעתוק" או בכתב יד, או במכונת כתיבה, לעיתים מספר פעמים במספר גרסאות שונות כפי

שניתן לראות במכתב מתאריך 14/5/1928⁴⁷.

קושי שכזה, מעבר לעיכובים בטיפול שנגרמו מהצורך "לתרגם" כל מכתב לצורה קריאה

ומובנת, יצרה קושי בהבנת הנכתב וקשיים להתייחס לנאמר באותם המכתבים.

ההבדלים המנטאליים ניכרים בכך שבעוד מכתבי התימנים פנו בתחינה אל הרגש ודיברו על

רגשותיהם: "ידוע לכם כי אנחנו תימני כנרת שכוחים מכל תימני שיש בא",¹ מחוסרי קרקע,²

ניצלם אותנו מלתת מים בכדי לעבד את האדמה ... אנו מבקשים ממכם לעזור לנו בעד זריעות

ובעד חרישה, כדי שנוכל לחיות ... הנשים מפילות את ילדהן ... ועזרתכם מהרה תצמח"⁴⁸, היו

המכתבים מהמוסדות טכניים בעקרים, קרים ומנוכרים: "קבלנו את מכתבכם מיום כ"ז בשבט

ש"ז והרינו מתכבדים להודיעכם, כי בשעה שיוחלט בדבר זה באיזה מקום יסדרו את מושב התימנים

ובשעה שתבחר האדמה לשם זה תנתן לכם האפשרות לבקר את המקום ולראות את האדמה

שנבחרה"⁴⁹. בעוד שמכתבי התימנים חזרו ודיברו על העוולות שנגרמו להם, עסקו מכתבי

המוסדות בעניינים והסדרים טכניים.

⁴⁶ Zimbardo Philip, Stanford Prison Experiment, <http://www.prisonexp.org>

⁴⁷ תימני כנרת, 14/5/1928, אצ"מ S15/23179

⁴⁸ תימני כנרת, 19/12/1928, אצ"מ S15/23623

⁴⁹ המחלקה להתיישבות, 18/2/1926, אצ"מ S15/22337

ההבדלים הקוגניטיביים ניכרים בפרשנות לדברים הנכתבים ולרמת הציפיות שהם יצרו אצל כל צד. דוגמה לכך ניתן למצוא בחלופת המכתבים ממרץ – אפריל 1926 שבו הבטחה מהמוסדות לבוא ולברר את המצב, ולאחר שהתימנים תוהים מדוע לא מגיעים נציגי המוסדות נאמר להם שביקורו של אברהם טביב במרץ 1926 אצל התימנים היה הביקור אליו התכוונו.⁵⁰

בעוד התימנים הדגישו את הפאן הרגשי, את התחושות, העמיד הממסד את הצדדים הפרקטיים, הטכניים במרכז ההתעסקות והדיון.

4.5.2. תחומי הסכמה (Win Set)

תחומי הסכמה הינם התחומים שכל צד מגדיר לעצמו בשעת עימות עם צד אחר לגבי הגבולות האדומים של כל צד, מה הוא רואה כמהותי ועל מה הוא יכול להתפשר במסגרת משא ומתן. במידה ונמצאת חפיפה בין תחומי ההסכמה של הצדדים, ניתן להגיע לעמק השווה.

במקרה זה האוריינטציה השונה של כל צד והצרכים וציפיות השונות יצרו שני מעגלים שלא חפפו. בעוד שמצד התימנים הדגש היה על מציאת פתרון מהיר להתיישבות מבוססת שתחזק את ההרגשה של בית ומשק מסודר לכל משפחה, מצד המוסדות ניסו לאלתר פתרון זמין אפשרי (כאשר נוצרה אופציה ביבניאל, שיעברו ליבניאל, ברגע שיש אדמה בדלהמיה, שיעברו לדלהמיה, נקנתה אדמה בזרנוגה, יעברו לזרנוגה), וגם למד הזמן (דחיפות הטיפול) לא ניתן חשיבות. בעניין זה נוצר מעין "מאזן אימה" בין הצדדים⁵¹, כאשר כל צד מתבצר בתחום שלו ולא מגיע למקום בו ניתן למצוא הסכמות.

הבדלים אלו בגישות הבסיסיות נבעו מההבדלים התרבותיים שבין העלייה מאירופה לעלייה מתימן, בעוד העלייה מאירופה התבססה על יחידים, ללא משפחה ואידיאל של נדודים וכיבוש עבודה (Mission Oriented) תוך מחויבות לצרכים לאומיים, התבססה העלייה מתימן על משפחות, עם ילדים, שחיפשו להקים בית קבוע, יציב ואיתן בארץ, ולהקים נקודת התיישבות של קבע (Place Oriented) מתוך מחויבות לצרכים משפחתיים וקהילתיים (ראה פרק 4.2 על הצדדים לקונפליקט).

⁵⁰ ארבע מכתבים בין התימנים למחלקה להתיישבות, מרץ – אפריל 1926, אצ"מ S15/22337
⁵¹ Axelrod Robert, The Evolution of Cooperation, NY: Basic Book, 1984, page 3-24; 73-105

היו גם הבדלים מנטאליים שמנעו אפשרות של שיתוף פעולה ואיחוד כוחות בין הקבוצות, כפי שכתב סמילנסקי: "... עם הקבוצה (קבוצת כנרת – ג.מ.) אינם יכולים להתאחד לא במובן הכלכלי ולא במובן הציבורי. שני עולמות זרים ורחוקים."⁵²

בעניין זה כל צד התבצר בעמדותיו ולא הסכין להגמיש אותם על מנת לקדם את התהליך.

4.5.3. השתייכות

במקרה זה כל צד מהצדדים חש השתייכות לקבוצה חברתית שונה, בעלת מעמד שונה, ותפקיד אחר באתוס הכללי של ישוב הארץ. אמנם נעשו ניסיונות על ידי שני הצדדים לחצות את הגבול הזה, אם על ידי התימנים שהצטרפו להסתדרות, ואם על ידי המוסדות שלכאורה התייחסה לתימנים כאל חלק אינטגרלי מתנועת ההתיישבות הציונית, ודוגמה לכך ניתן למצוא במכתב מאת המחלקה להתיישבות: "... הרינו מתכבדים להודיעכם, כי החלטת ועד החקלאות הייתה בדבר ביקור ועדה המורכבת מה"ה אטינגר, קרוזה ווילקנסקי בנקודות הישוביות אשר בעמק הירדן ולא בקשר עם שאלת תימני כנרת דווקא."⁵³ מכאן אני לומד על הצהרת כוונה הרואה בתימנים חלק אינטגרלי מההתיישבות בעמק, לפחות ברמת הצהרה כלפי חוץ.

למרות כך עדיין מתקיימת ההפרדה של "הם ואנחנו", תפיסת התימנים את המוסדות כגוף זר, נפרד ואף עויין, ותפיסת המוסדות את התימנים כישות נפרדת שאפילו מתקצבת בנפרד, ואף לכך דוגמה ממכתב התימנים להנהלה הציונית ומההערות המופיעות עליו.⁵⁴ במקרה זה נוקטים התימנים לא פעם שימוש בטכניקה של "עוינות מובעת" (ראה פרק 2.3) כלפי קבוצת ה- Out Group (המוסדות המיישבים), בעוד שלמוסדות המיישבים הדבר משמש כנקודת ציון בלבד, ולא על מנת להשיג "יתרון טקטי".

⁵² סמילנסקי משה, מתוך הפועל הצעיר מספר 29, 1.2.1925, ארכיון כנרת מקורות / 10-65

⁵³ המחלקה להתיישבות, 1/11/1923, אצ"מ S15/21891

⁵⁴ תימני כנרת, 8/12/1924, אצ"מ S15/21935

4.5.4. מסגור

כאן נראה שפועל דווקא אחד מהיסודות המשותפים לשני הצדדים, והוא הניסיון המשותף שלהם בקיום כקבוצות מיעוט בקרב אוכלוסייה מקומית שלטת (הגויים, כל אחד בארץ המוצא שלו), וכל מה שזה אומר לגבי טיב וסוג הקשרים בין קבוצת המיעוט לשלטון, אלא שבמקרה זה, בעוד שהתימנים לוקחים על עצמם להמשיך את תפקיד קבוצת המיעוט שאמורה "להסתדר" עם הממסד (ורצוי תוך שימוש בטכניקות A.D.R. - Alternative Dispute Resolution), לקחו על עצמם המוסדות המיישבים את תפקיד השלטונות (למרות שהשלטון בארץ לא היה בידם, אך השלטון בתנועה הציונית ובהתיישבות היהודים בארץ הייתה גם הייתה).

על כן, ברוב שלבי התנהלות הקונפליקט הנדון, שמרו התימנים על צורת פנייה עדינה ומנומסת, עד כמה שניתן אינה מתגרה ומקוממת, דיברו יותר על עליבותם, וביקשו לבוא לקראתם, וכל צורת התקשורת הייתה כפניה מהמיעוט הנחות אל השלטון החזק, מתוך כוונה שלא לתת לשלטון סיבות להתעמר בהם. המוסדות, מצדם, נכנסו לתפקיד המוסדות השולטים העליונים, והרשו לעצמם "לשחק" במנגנונים (ולראייה אוסף ההתכתבויות בין המוסדות לבין עצמם), בפורמליות ("שאלת כנרת, הר-כנרת והתימנים – תעמוד לברור ולהחליט בשיבת המרכז המלאה שתהיה בשבוע הבא. רק אחרי זה נוכל לגשת לפעולות, בהתאם להחלטות המרכז...")⁵⁵, תוך התעלמות מסערת הרגשות שהתגלעו מהצד של התימנים.

⁵⁵ המרכז החקלאי, 6/9/1923, אצ"מ S15/21109

4.6. היבט פוליטי

מניתוח הקונפליקט מההיבט הפוליטי עולות למעשה שתי רמות שונות שיש להתייחס אליהם:

1. הרמה הפנים ארגונית – כלומר מה התרחש, וכיצד כל צד נהג מההיבט של "הפוליטיקה

הפנימית"

2. הרמה הבין ארגונית – כלומר ניתוח היחסים והפעולות הפוליטיים שבין הצדדים

לקונפליקט.

ללא ספק קיימת השפעה הדדית בין שתי רמות אלו. פטנאם התייחס לכך כאשר קבע שקיימים שני ממדים בסביבת הקונפליקט ובסביבת המשא ומתן: ממד פנימי (רמה 1) וממד חיצוני (רמה 2). יש לשאוף להחליש את הקשר ואת ההשפעה ההדדית שבין שתי הרמות על מנת להקל על פתרון הקונפליקט, אך אין ספק שקיים קשר שכזה, ויש צורך להתייחס לכך בניתוח סביבת הקונפליקט.⁵⁶

4.6.1. ברמה הפנים ארגונית

בצד המוסדות (מכיוון שמלכתחילה הגדרנו את המוסדות כישות אחת, או כצד אחד בקונפליקט, כאשר מדובר למעשה על מספר מוסדות שונים) מתקיימות מערכות יחסים סבוכות בין ובתוך הארגונים השונים, כאשר לא פעם ניכר שמערכות יחסים אלו הן תוצאה של מאבקי כוח פוליטיים. בעקבות הדברים שכתבתי בפרק שעסק בתיאור הצדדים אודות המבנה המנהלי של המוסדות המיישבים שהיה פורמאלי למחצה, ומכיוון שלא הייתה חלוקה ברורה של תחומי העיסוק, ולא היה מדרג סמכויות ברור בין הארגונים השונים, ולא בתוך אותו ארגון, נגרמו לא אחת מאבקי כוח ויוקרה. דוגמאות רבות לכך ניתן למצוא בכתובים, כמו לדוגמה במכתבו של הרצפלד אל המחלקה להתיישבות בשם המרכז החקלאי בו הוא נוזף בהם על העיקוב אשר נגרם בטיפול בתימנים: "... כבר שנים אחדות שאשרתם את ההצעה הזאת, אך למעשה מחוסר אמצעים לא הוצאתם זאת לפועל. בינתיים הם

⁵⁶ Putnam D. Robert, "Diplomacy and Domestic Politics: the logic of tow-level games", International Organization 42:427-460, 1988

(התימנים – ג.מ.) ממשיכים את קיומם העלוב בכנרת ויבניאל ובהתמרמרות על כולנו בעד אי הצדק

שנפל בגורלם. ועל מכתב זה נכתבה הערה בכתב יד לויץ: "מה דעתך על זה?"⁵⁷

מאבקים אלו בתוך הגופים, ובין הגופים לבין עצמם, השפיעו על הקונפליקט בכללותו.

מעבר לכך, התגלעו בעיות בין הגופים השונים, כאשר כל גוף מעביר אחריות לגוף האחר,

ומסביר למה הוא לא יכול לעזור לקדם את הטיפול במצב שנוצר.

בנוסף לכך, עקב מספר הגופים הרב שעסק בענייני רכישות הקרקע וההתיישבות, לא אחת

נוצר מצב של בעיות הסדריות שבין הגופים. לדוגמה כאשר המחלקה להתיישבות

בהסתדרות פונה בינואר 1928 לקק"ל להקצות לתימנים את אדמת דלהמיה, הם נענים ש:

"מסיבות שונות אי אפשר עוד לגשת לסדור החלוקה של אדמת דלהמיה בין קק"ל לבין הפיק"א.

לפני סדור החלוקה אין אפשרות לקבל את החלק של הקק"ל באדמה הזאת לשמוש קבוע"⁵⁸.

מכאן ניתן ללמוד שבעיות פוליטיות פנימיות בין המוסדות המיישבים לבין עצמם, גרמו

למתחים ולקונפליקטים ביניהם, אך לעיתים נעשה בבעיות אלו שימוש על ידי המוסדות

למען להתחמק ממתן תשובות הולמות.

כל זאת יוצר עיקובים בהחלטות ובביצוע, חלקם מכורח הנסיבות וחלקם מכוונים, במתן

פתרונות הולמים למצב שנוצר.

מצד התימנים הפוליטיקה הפנימית סבוכה אף היא. בראשית הקונפליקט והמשא ומתן,

הייתה לקבוצה התימנית מנהיגות מוסכמת אשר ייצגה אותם כלפי המוסדות. היא אשר

הובילה את הגישה הרכה והמתפשרת, ובראשותה הוסכם על מעבר הקבוצה למקום אחר.

הייתה זאת המנהיגות של האחים צאירי: יוסף בן ישראל והרב דוד בן ישראל, כאשר יוסף

היה "שר החוץ" והדובר "... אנחנו שלחנו אליכם הציר שלנו יוסף בן ישראל..."⁵⁹, אם אפשר

לומר "המנהיג הכריזמטי", ודוד היה "המנהיג המסורתי" בתוקף היותו רב הקבוצה.

בסוף שנת 1925 חלו תמורות בהנהגת הקבוצה התימנית. הדור השני בראשותם של ישראל

בן יוסף (בנו של יוסף בן ישראל) ושל דוד בן דוד (בנו של הרב דוד בן ישראל) "תפסו פיקוד"

והתחילו להנהיג את ניהול ענייני הקבוצה.

מאותו הזמן ניתן להבחין בשינוי ההתנהלות הטקטית כלפי המוסדות, במקביל להוצרות

בעיות פנימיות ומתחים בתוך הקבוצה התימנית. בעיות אלו החמירו עד כדי כך שבנובמבר

1926 מחליט משה בן חיים מנצור לחרוג מהנהוג ולשתף את המוסדות בבעיות הפנימיות

⁵⁷ הרצפלד, המרכז החקלאי, 4/5/1928, אצ"מ S15/23179

⁵⁸ הקק"ל, 26/1/1928, אצ"מ KKL5/3341

⁵⁹ תימני כנרת, 11/11/1923, נמסר צילום ע"י א. ישראלי, מסמך מספר 22

שבתוך הקבוצה התימנית, ולמעשה לקרוא תגר על הנהגת משפחת צאירי: "אנו שמונה משפחות תימנים בכנרת. ובעניין הדרישה שדרש הח' ישראל בן יוסף מההנהלה הציונית בת"א ... עכשיו לא ידוע לנו אם הוא דרש את זה בשביל 4 משפחות או בשביל כולנו".⁶⁰ היה במעשה זה כעשיית מרד כלפי הסמכות המנהיגותית של בני משפחת צאירי. מעשה זה שימש את המוסדות כסיבה נוספת לעיקוב הטיפול והם מזדרזים להשיב לו: "הננו מוכנים לעכב כל פעולה בעניין זה עד אשר תשתוו בינכם".⁶¹

בנקודת זמן זאת, אם כי באופן רגעי וזמני, מאבדים הקבוצה התימנית את אחת מהחוזקות

שלהם במהלך הקונפליקט, והוא – ההנהגה החזקה, העקבית והנחושה.

התמורות שחלו בהנהגת הקבוצה התימנית השליכו על סגנון ניהול הקונפליקט והמשא ומתן מול המוסדות. הדבר ניכר בצורת המכתבים עצמם, לא עוד מכתבים הכתובים בכתב סופרי סת"ם, בסגנון הכתוב תוך שימוש ב"עברית ישראלית", וברוח הדברים (עולות דרישות מפורשות, הסגנון בוטה יותר, צפים הכעסים עד כדי "נזיפות" במוסדות על דרך התנהלותם), ובאסטרטגית ניהול הקונפליקט שעברה להיות מבוססת על שתי רמות: רמה פנימית ורמה חיצונית.

4.6.2. ברמה הבין ארגונית

ברמה של הפוליטיקה הבין ארגונית, כלומר הפוליטיקה שבין קבוצת התימנים לבין המוסדות המיישבים, התחולל הקונפליקט בעודו מושפע מהשוני התרבותי שבין הקבוצות, ומהנעשה בקרב הפוליטיקות הפנימיות.

מבחינה פוליטית היוו המוסדות המיישבים מעוזם של בני העלייה השנייה יוצאי מזרח אירופה עם כל המשתמע מכך, והתרבות הארגונית שלהם ינקה שורשיה מהרקע התרבותי שממנו הם צמחו. נכון הוא שבשוליים היו שילובים של גופים ויחידים מבני יוצאי תימן, כולל ארגונים כמו הסתדרות הפועלים התימניים בגליל, שהיו חלק מההסתדרות הכללית, אך גם בפניות התימנים לטיפול בעניינם הם נהגו לפנות להסתדרות התימנים במקביל לפנייה להסתדרות הכללית. מעיון במסמכים ובפרוטוקולים מאותה התקופה עולה כי המוסדות עסקו בשלל של נושאים, במגוון עצום ורב בכל הארץ, ולכן הראייה שלהם הייתה

⁶⁰ משה בן חיים מנצור, 19/11/1926, אצ"מ S15/23175

⁶¹ המחלקה להתיישבות, 24/11/1926, אצ"מ S15/23175

יותר כללית, מבלי יכולת טכנית ומנטאלית לרדת לפרטי פרטים. מה שהניע אותם היה הצורך "לקדם דברים" כמעט בכל מחיר, לדחוף קדימה את רעיון כיבוש הארץ תוך התעלמות מ"פרטים שוליים" שיכולים לעקב את ביצוע הרעיון. המוסדות קנו אדמות, ניידו אנשים וסיפקו אמצעים, והניחו לכל שאר הפרטים שישתדרו ברמה מקומית.

כל מערכת קבלת ההחלטות לא הייתה מובנית ומוסדרת ולעיתים החלטות המוסדות שיקפו למעשה אישור בדיעבד של עובדות שנקבעו בשטח: "נמסרה מודעה כי הקק"ל קנתה שטח ... מאדמות זרנוגה על ידי רחובות ... יש לשלם את מחיר האדמה. היות והעניין היה תכופ – החליט יו"ר הדירקטוריון (אויסיסקין) בעצמו על הקנייה הזו. הוחלט: הדירקטוריון מסכים לקנייה ומאשר פה אחד את הפעולה הזאת של היו"ר"⁶². מצורת התנהלות זו צמחה מדיניות אשר גרמה לא פעם לבלבול וחוסר ידיעה בשטח מה כוונות הממשל. לתופעה זו ניתן למצוא עדויות רבות מתוך עיון בתכתובות הרבות בין המוסדות לבין עצמם, ובין המוסדות לקבוצות בשטח, ובעיקר מול קבוצת התימנים. כבר בנובמבר 1921 עולה ממכתב התימנים למשרד הא"י עדות לכך שהוצגו להם שתי חלופות: ביסוס הישוב הקיים ליד בית המוטור או מעבר למקום אחר. שוב ושוב מדברים במוסדות על קידום הבנייה במקום הנוכחי, עצירת הבנייה במקום הנוכחי, מעבר ליבניאל, מעבר לרחובות, לדלהמיה, ביסוס הישוב הקיים, וחוזר חלילה.

לגבי התימנים היווה הדבר קושי רב: "הגיע החבר אברהם טביב (שבמכתב מהמחלקה להתיישבות מתאריך 21/4/1926 צוין כי היה נציג המחלקה להתיישבות – ג.מ.) וביקר ואמר להחליט להישאר במקומו ושיבח המקום הרבה, ענינו כבר חתמנו להחלפה ... הפעם נעמוד על דבורנו והוא סיפר כל הדברים בנוגע לאדמות שעל ידי רחובות ועל ידי נס ציונה, אבל אמרנו לו כי שלחו לנו כי החלפתנו רק לקוביה..."⁶³. מכך אני לומד על שלל ההצעות הסותרות שהופנו אל התימנים מטעם המוסדות, מתוך רצון לתת פתרון למצוקתם, אך דבר זה רק הוסיף לקשייהם ולמצוקתם מנות של בלבול וחוסר וודאות.

יחד עם זאת, לא אחת נעשה שימוש על ידי המוסדות בצורת התנהלות זו על מנת לדחות טיפול והתעסקות בדברים שנתפסו כשוליים ומעכבים. כתשובה לתימנים המבקשים לגלות אמפטיה למצבם ולזרז הטיפול בעניינם, נתפסים המוסדות לדברים טכניים בעקרים, דבר שעל פניו נראה כמשיכת זמן סתמית. כך היה במקרה של ביקור נציגי המוסדות אצל

⁶² פרוטוקול דירקטוריון הקק"ל, 20/12/1926, אצ"מ KKL10 כרך 6

⁶³ תימני כנרת, 17/3/1926, אצ"מ S15/22337

התימנים, כך היה בהוצאת הוועדה לבחינת עניין ההתיישבות בעמק והתימנים ("הוועדה השניה"), כך היה בטיפול בבניה נוספת ליד בית המוטור, ובעוד מקרים נוספים.

נראה שהמוסדות נמנעו מלהציג את הקונפליקט כסכסוך סובייקטיבי העוסק בהרגשת הקיפוח והזנחת התימנים על ידי המוסדות, ועשו מאמצים להופכו לסכסוך אובייקטיבי העוסק ברמה של פתרונות טכניים הסדרים. צורת התנהלות זו יצרה "תהליך מרכזי משפיע" על הקונפליקט עצמו, ותורם להסלמת הקונפליקט עקב אפקט של מתן משוב חיובי (במובן של משוב המחזק מצב, Positive Feedback) מצד אופן התנהלות המוסדות להיבט הקונפליקטי.

ברמה הפוליטית היה, כאמור, שינוי בטקטיקת ניהול הקונפליקט מצד הקבוצה התימנית במקביל לתמורות שחלו בהנהגת הקבוצה. בעוד שבשנים הראשונות כיוונו התימנים את ניהול הקונפליקט לרמה הרגשית, האמוציונאלית, תוך אמירות רכות ומתפשרות ובקשה מהמוסדות לגלות אמפטיה למצבם הקשה, בשנים המאוחרות יותר, בעקבות מעורבותם של המנהיגות הצעירה מקרב הקבוצה התימנית, השתנה גם אופי ניהול הקונפליקט ונהיה אגרסיבי יותר, בוטה יותר, וטכני בעיקרו.

בראשית הקונפליקט נכתב: "שלום לקר(א)ת מעלת כבוד האדון ועד הצירים יכון שמו לנצח נודיע לך כי אנחנו תימני כנרת מחכים אנחנו עשר שנים מתי יהיה הסדר שלנו מי כבר באו אנשים אחרינו ונסתדרו ואנחנו לא ידענו מה היה עיכוב ... אם להחליף כבר כתבנו ... ואם לסדר הרי אנחנו מוכנים ומזומנים ... ועכשיו אין לנו יודעים מה לעשות"⁶⁴ ומכאן למדים לנו על הבלבול השורר מכוונות המוסדות (אם להחליף מקום התיישבות ואם לסדר את המקום הקיים), ועל העדינות והאצילות שבסגנון המכתב, גם אם קשה הנאמר בו. דרך אגב, מכתב זה נכתב על ידי הרב דוד בן ישראל צאירי בכתב סופר סת"ם, דבר שמצביע על החשיבות שנתן הכותב לעניין, ועל הרצון להעניק נופח של רשמיות להתכתבות.

⁶⁴ תימני כנרת, 21/11/1921, אצ"מ S15/20525

לעומתו נשלח מכתב מאת התימנים במרץ 1926 שאומר: "לכבוד ההנהלה הציונית שלום וברכה ... לפני שנתיים אתם אומרים רק לקובבה ... היום אתם רוצים לדחות אותנו מדחי אל דחי ... ובכן קיימו דבריכם ואין לכם מה לדבר דברי כזבים כי די לנו במה שעבר ומשיחים לנו ובטוחים בזה אם היו חברי הסתדרות במקומנו בטוחים בזה שלא הייתם עושים להם כמו לנו להמרינו"⁶⁵ ומכאן למדים אנו על התמקדות בהצעה למעבר למקום התיישבות אחר, כאשר הסגנון בוטה, נוזף, ישיר. כמו כן, במכתב זה נעשה שימוש מניפולטיבי בהשתייכות הקבוצתית של התימנים. מכתב זה נכתב בכתב יד רגיל, כנראה על ידי דוד בן דוד (בנו של הרב דוד בן ישראל).

ניכר שינוי מהותי בדרך ניהול הקונפליקט על ידי התימנים, במקביל לשינוי שחל בהנהגת הקבוצה.

הדור שניהל את הקונפליקט מצד התימנים השתנה, והדור החדש בחר לנקוט באסטרטגיה כפולה: מול המוסדות הוא בחר להתאים את ניהול הקונפליקט לדרך בה ניהלו אותם המוסדות, כלומר להמיר את הסכסוך לאובייקטיבי ולהתרכז בדרישות ספציפיות, ובמקביל לעורר "קמפיין" בקרב גופים נוספים שיתבסס על הדגשים סובייקטיביים של הסכסוך. מול המוסדות מתנהל משא ומתן עיקש על הפרטים של מה יקבלו בהתיישבות באדמות זרנוגה "ב"כ התימנים מערערים על שטח האדמה ודורשים יותר מעשרה דונם למשפחה"⁶⁶, ובמקביל נשלחים מכתבים מאת התימנים להתאחדות העולמית של היהודים הספרדיים ואל ארגון הדסה⁶⁷ בהם הם מגוללים את סיפורם הכאוב למין עלייתם ארצה ועד מועד כתיבת המכתב במאי 1928, ובהם מושם הדגש על האפליה והקיפוח שהיו מנת חלקם. במעשיהם אלו הרחיבו התימנים את מספר הגופים שהתערבו בעניינם, וגרמו למקור לחץ נוסף על המוסדות המיישבים לזרז מתן פתרון לסוגיה זו.

נראה שהתימנים בחרו לנהל את הקונפליקט בשתי רמות, ברמה הפוליטית ההסברתית שבה חיזקו את ההיבט הסובייקטיבי של הקונפליקט, וברמה הפרקטית מול המוסדות שבה הם חיזקו את ההיבט האובייקטיבי של הסכסוך.

⁶⁵ תימני כנרת, 17/3/1926, אצ"מ S15/22337

⁶⁶ פרוטוקול ישיבה עם תימני כנרת במחלקה להתיישבות, 5/6/1928, אצ"מ S15/23179

⁶⁷ מדיצינית הדסה, 7/5/1928, נמסר צילום ע"י א. ישראלי, מסמך מספר 48

חלק מהכשלים שבטיפול המוסדות בקונפליקט מול התימנים נבע, ככל הנראה, מחוסר ההבנה לפחות בתחילת הדרך, שהם עומדים מול קבוצה בעלת רצונות וציפיות משלה, ואף יותר מכך, מול הנהגה חזקה ומגובשת שייצגה נאמנה את האינטרסים של חברי הקבוצה⁶⁸. עוד בראשית הקונפליקט, בזמן שהתכתובות נשאו אופי רך ומתפשר, ניתן למצוא באותו המכתב מהתימנים להנהלה הציונית לצד הסגנון המתון והמפויס, איום מרומז בהפעלת סנקציה: "בטוחים אנו שתשתדלו בהקדם האפשרי להתחיל בבניין הבתים והרפתות. במקרה ולא נקבל ממכם שום ידיעה עד יום שני הבא נצטרך כל החתומים מטה לבוא לירושלים"⁶⁹, אך ככל שחלף הזמן, ועם השינוי בטקטיקת ניהול המשא ומתן מצד התימנים, העמדות אשר הוצגו על ידי התימנים היו יותר נחרצות וברורות.

שני הצדדים לקונפליקט הגיעו מרקע דומה של הצורך של הקהילה היהודית בגולה להתקיים כקבוצת מיעוט אל מול שלטון הגויים, אך עם הגיעם לארץ, כל קבוצה מסגרה את עצמה בתפקיד התואם את ראיית אותו הצד את תפקידו במסגרת "משחק תפקידים" זה. המוסדות המיישבים לקחו על עצמם את תפקיד השלטון הממסדי שבידיו הסמכות הלגיטימית לקבוע לגבי דברים ומהלכים ברמה לאומית, והקבוצה התימנית לקחה על עצמה את תפקיד קבוצת המיעוט הנרדף הנלחמת על זכויותיה הבסיסיות מול הממסד. **משחק תפקידים זה לא אפשר לכל אחד מהצדדים להיכנס לנעלי האחר, לגלות אמפטיה למצבו, ומסגר ברמת המשחק הפוליטי שבין הצדדים כל צד בתפקיד שלקח על עצמו.**

⁶⁸ שיחה שנערכה בין מוקי צור לביני ביולי 2005, לקראת הכנת עבודה זו.
⁶⁹ תימני כנרת, 11/10/1923, אצ"מ S15/21891

5. דיון

מלימוד המקרה על סמך קריאת הספרות שנכתבה בנושא, שיחות עם חברים שלמדו את הנושא, ועיון במסמכים הרלוונטיים, עולה באופן מובהק הבעייתיות שבפרק הזמן שבו נמשך הקונפליקט, ונשאלת השאלה מדוע הוא נמשך במשך כל כך הרבה שנים, האם היה בכך כורח המציאות או שמא היה זה דבר מה מכוון אשר שירת את האינטרסים של הצדדים לקונפליקט.

גם אם מחריגים את חמש השנים הראשונות מאז בואם של התימנים לכנרת ב- 1912 ועד שנת 1917 כאשר עולה הרעיון להעבירם למקום התיישבות אחר, עדיין מדובר על תקופת זמן ארוכה של שלוש עשרה שנים שבין 1917 ל- 1930 בהם התנהל הקונפליקט שבו אנו עוסקים.

לפי המובא בעבודה זו, ולפי דברי חוקר התקופה מר מוקי צור⁷⁰, צריך לזכור שדפוס התנהלות המוסדות המיישבים באותה התקופה כלל "גרושים" כפתרון לבעיות שהתגלו, ומעבר מתיישבים ממקום למקום היה לחלק בלתי נפרד ולגיטימי ממפעל ישוב הארץ, אם בראייה ממשדית (על ידי המוסדות המיישבים) ואם על ידי המתיישבים עצמם, ולכן אין בכך משום נושא מרכזי בקיום הקונפליקט.

נקודה נוספת שמעלה מוקי צור היא קיום של מנהיגות חזקה, עיקשת ודעתנית אצל הקבוצה התימנית, דבר אשר לא היה צפוי מצד המוסדות המיישבים, היווה בעיה בגיבוש האסטרטגיה לניהול הקונפליקט, ותרם את שלו להתמשכות הקונפליקט. איני מוצא שהדרישה מהמתיישבים בכלל, ומהתימנים בפרט, לעבור ממקום התיישבות אחד לאחר הייתה דרישה חריגה, ולראיה שעוד בשנת 1911, בעקבות הסכסוכים שהיו בחוות כנרת בין הפועלים לבין מנהל החווה, נדרשו הפועלים (ובכללם הקבוצה שלימים התגבשה להיות קבוצת כנרת) לצאת מהחווה, והם עברו לסג'רה, ושנתיים לאחר מכן חזרה על עצמה הדרישה להעברת מתיישבים מאותו המקום ואל אותו מקום (חווה כנרת) כאשר קבוצת הפועל הצעיר התבקשה לפנות את החווה לאחר שנה של שהייה במקום, וקבוצת בנציון נקראה לחזור לחווה מכפר אוריה.

הדרישה מהתימנים לעבור למקום התיישבות אחר באה לתת מענה על מספר צרכים שהממסד נדרש לתת להם פתרון, כמו מגבלת קרקע ומים באזור כנרת, מענה למצב

⁷⁰ שיחה שנערכה בין מוקי צור לביני ביולי 2005 לקראת הכנת עבודה זו.

הבריאותי הקשה ממנו סבלו בעיקר התימנים בגלל הרכב האוכלוסייה ומקום מושבם הספציפי, ומתן פתרון לעיבוי קבוצת מתיישבים בעלי אופי תרבותי דומה וצרכים קהילתיים זהים, כמו שכתב על כך משה סמילנסקי (שהיה חבר ב"וועדה השנייה" ונתפס כמצדד בצרכי הקבוצה התימנית): "כל אדמת כנרת צרה להכיל 20 משפחות ו"המחלקה" (המחלקה להתיישבות - ג.מ.) הצליחה ליישב על כנרת אדמה זו קבוצה של 50 חבר, הנחלקים לכה"פ ל- 25 בתי אב ועשר משפחות התימנים. כיום כולם ביחד רעבים, ולא רק לקרקע, כי אם גם ללחם. ולבוש אין גם לאנשי הקבוצה (קבוצת כנרת - ג.מ.). לשכונת התימנים אין זכות קיום במקום הזה, במובן הכלכלי, הסניטרי והציבורי. חוסר "מנין" מדכא את התימנים עד עפר. להגדיל את מספרם במקום הזה, בוודאי, אין אפשרות. עם הקבוצה אינם יכולים להתאחד לא במובן הכלכלי ולא במובן הציבורי. שני עולמות זרים ורחוקים. מתוך השקפה אובייקטיבית אכזרית - צריכים התימנים ללכת, ובעיניהם דומה הדבר לגזלה"⁷¹.

אם כך נדרש מהמוסדות המיישבים לתת פתרון חלופי להתיישבות התימנים, שהיו קבוצת מיעוט חריגה בנוף המתיישבים באזור, במקום בו יוכלו ליצור ישוב גדול יותר עם תימנים נוספים (בזמנו דובר על איחוד תימני כנרת ויבנאל).

אז למה זה התמהמהו במתן פתרון שהיה כה מובן ובולט לעיין, או כפי שנשאלתי על ידי עמירם אידלמן: "מדוע לא העבירו את התימנים לאדמות דלהמיה או ליבנאל?"⁷², והתשובה לכך היא הקשיים שהיו למוסדות לארגן את הסידורים הטכניים הדרושים לשם כך, ובמקביל הקושי לספק את דרישות קבוצת התימנים לגבי התנאים במקום המיועד להם.

תחילתו של הקונפליקט אינו היה מובנה, אלא שצמח מכורח המציאות בה מצד אחד למוסדות לא הייתה את היכולת הפיננסית לתמוך בהעברה זו ולא התאפשרו מקומות חלופיים, ומצד התימנים הייתה עמידה על הצורך תנאים הכרחיים למעבר זה.

המשכו של הקונפליקט היה מובנה על ידי הצדדים, כאשר מצד המוסדות ננקטה טקטיקה של משיכת זמן, ומצד התימנים עלה ביתר שאת הצורך בהוגנות שצריך למצוא בפתרון המוצע: "... כי כבר באו אנשים אחרינו ונסתדרו ואנחנו לא ידענו מה יהיה ... כי שמענו שאתם

⁷¹ משה סמילנסקי, הפוה"צ מס' 29, 1/5/1925, ארכיון כנרת מקורות / 65-10
⁷² שיחה שנערכה בין עמירם אידלמן וביני ביולי 2005 לקראת הכנת עבודה זו.

מסדרים תימנים מיהודה ומכל א"י למקום חדש...⁷³, כלומר הצורך לקבל פיצוי הולם על הסבל שהיה מנת חלקם מהסחבת הבלתי מוצדקת (לפי ראות עיניהם) בטיפול בעניינם. אם לרגע ננסה לבחון את התנהגות המוסדות כפי שהשתקפה בעיני שתי הקבוצות שהיו באזור (כנרת והתימנים) ניתן לחוש את ההבדלים שבתפיסת יחס המוסדות בראייה סובייקטיבית של כל קבוצה. בעוד בנציון מציין ש: "אחד ממקורות הכוח העיקריות של הפעולה ההתיישבותית ושל ההישגים החקלאיים הגדולים היו היחסים ורגשי האמון ההדדיים בין הפועלים ובין המוסד המיישב"⁷⁴, כותבים התימנים: "ותימני כנרת סגורים בחושך הגלות ולא מצאו נחת: והסיבה המרכזי והקבוצה מצחקים בנו ככדור ודוחים אותנו מחדש לחדש ומשנה לשנה"⁷⁵, ומול ראייה סובייקטיבית זו של כל קבוצה, קשה לקבוע שחסרת בסיס היא, ושיחס המוסדות לא הייה מכוון ומובנה, אלא נהפוך הוא – **הייתה כוונה תחילה ביחס זה**. בשלב מאוחר יותר, עדיין מנסים המוסדות לספק פתרונות שיהיו מקובלים על התימנים, ואשר ירצו את הגורמים הנוספים שהתערבו בעניין. המוסדות היו צריכים את הזמן הנוסף הזה על מנת להתארגן ולהסדיר נושאים שונים, כמו חלוקת הקרקע באזור זרנוגה, גיוס משאבים כספיים למען ממון הפתרון הרצוי, והשגת הסכמות מהתימנים לפתרון המוצע מכיוון שהם "עשו להם צרות" בדרישות לפתרון הולם וערבו גורמים נוספים להפעלת לחץ על המוסדות. מנגד **שימש אפקט משיכת הזמן ככלי להפעלת לחץ על התימנים להתפשר ולקבל הצעות שונות אם ברצונם לקומם פתרון למצוקתם**. התימנים מצדם הבינו שיש בידם מקור של כוח במשא ומתן מול המוסדות, ובכל פתרון מוצא הם עמדו על הצורך לקבלת תנאים הולמים למעבר למקום אחר: "... כמו"כ מבקשים (התימנים – ג.מ.) להודיע להם פרטים על זמן העברתם, אופן סידורם, ובניין בתים בשבילם"⁷⁶. על פי מוקי צור, המעבר לאדמות זרנוגה כפי שהתאפשר בסופו של דבר ובתנאים שהתבצע, היווה הישג לקבוצה התימנית, שאם כבר נגזר עליהם לעבור למקום התיישבות אחר, יהיה זאת לפי התנאים שהם ראו לנכון כמתאימים. **כלומר, התימנים משכו את הזמן על מנת ליצור הישגים טקטיים בזמן המעבר למקום התיישבות אחר**. נראה שאצל שני הצדדים לקונפליקט משיכת הזמן שירתה את מטרותיהם.

⁷³ תימני כנרת, 11/11/1921, אצ"מ S15/20525

⁷⁴ ישראלי בנציון / כתבים ודברים, ע"מ 73

⁷⁵ מתוך דו"ח "תוצאות מצב תימני כנרת" כפי שכתבו למשרד הא"י, אצ"מ S15/23179

⁷⁶ המרכז החקלאי, 18/8/1925, אצ"מ S15/22222

נקודה נוספת העולה מחקר המקרה הוא הזמן שלקח לקבוצה התימנית להתאים את הציפיות ואת הדרישות למציאות המשתנה. לפי דברי אהרוניק ישראלי: "חצר כנרת שינתה את אופייה עם קבלת קבוצת כנרת את החווה"⁷⁷. ואכן כך היה. המציאות התעסוקתית באזור שינתה פניה, ואיתה השתנו יעדי ותוכניות המוסדות המיישבים לגבי ההתיישבות באזור, ופה התקיים דיסוננס בין מטרות המוסדות ומטרות התימנים. בעוד המוסדות בחרו לחזק את ההתיישבות השיתופית (לאחר הצלחת ניסיון הקבוצה החדרתית בדגניה), ואף הוציאו בשל כך את קבוצת "האיכר הצעיר" מחוות כנרת והחזירו את קבוצת בנציון שדגלה בקיום קולקטיבי, רצו התימנים לחזק את התיישבותם הם באזור בדגם של מושב: "ואם יעלה ברצון אדונינו ועד הצירים להגדיל את הישוב לכל הפחות כ' משפחות"⁷⁸, דבר שלא יכול היה להתקיים בכפיפה אחת.

נקודה מרכזית נוספת שהשפיע על דרך וכיוון התנהלות הקונפליקט כולו היא השינוי המשמעותי בייצוג הקבוצה התימנית אשר התרחש בשנת 1926. בזמן זה כבר עולה הארגומנט של ההישארות במקום כקלף במשא ומתן בלבד, כאשר למעשה הנקודה המרכזית במשא ומתן הייתה התנאים למעבר הקבוצה התימנית, ודבר זה היווה בעיה בהתייחסות המוסדות לדרישות התימנים.

נראה שאצל שני הצדדים לקונפליקט הייתה בעיה להתאים את טקטיקת ניהול הקונפליקט לתנאים המשתנים.

נשאלת השאלה מה היו פני הדברים אם את הקונפליקט מצד התימנים היו ממשיכים לנהל האחים דוד ויוסף צאירי בדרכם. האם הקונפליקט היה נישאר קפוא, האם היה מתעצם והולך עד כדי הרס אחד הצדדים (צד התימנים אני מניח) או שהיה מתקדם כפי שהתקדם בסופו של דבר ?

ניראה לי שלשינוי שחל בהנהגת הקבוצה התימנים הייתה השפעה מכרעת על דרך התנהלות הקונפליקט, דבר שהביא, בסופו של דבר לפתרון כואב ובלתי רגיש, אך פתרון שנראה טוב יותר מהחלופות האחרות שהיו אפשריות באותו הזמן, ובהחלט נראה כהישג לקבוצה התימנית במאבקה מול המוסדות.

⁷⁷ שיחה שנערכה בין אהרוניק ישראלי לביני ביולי 2005, לקראת הכנת עבודה זו.
⁷⁸ תימני כנרת, 21/11/1921, אצ"מ S15/20525

6. מסקנות

המסקנות שלי מניתוח קונפליקט זה הן שמדובר פה על קונפליקט הולך ומתעצם בין שתי קבוצות בעלות רקע תרבותי שונה: קבוצת התימנים וקבוצת המוסדות המיישבים, כאשר כל קבוצה תרמה להעצמת הקונפליקט אם שלא במתכוון ואם במתכוון.

בעוד שמצד המוסדות הקונפליקט התנהל ברמה אובייקטיבית (התרכזו במתן פתרונות טכניים), בסיס הקונפליקט מצד התימנים התנהל ברמה סובייקטיבית (הצורך בהכרה מצד הממסד), ועם שינוי המדיניות של הנהגת הקבוצה התימנית, הם נטו להציג את הקונפליקט מול המוסדות כקונפליקט אובייקטיבי.

קונפליקט זה צמח בראש ובראשונה על רקע השוני התרבותי והסוציולוגי שהיה קיים בעליל בין שתי הקבוצות. הקונפליקט צמח על רקע הבדלי תפיסות ואינטרסים, מתוך נקודות מבט שונות על אופי ההתיישבות בארץ. המוסדות המיישבים נטו לראות את האתגר ההתיישבותי בארץ בתפיסה רחבה אשר שמה בצד את צורכי היחיד, אם מתוך אידיאולוגיה ואם כאילוץ מפאת עומס המשימות הלאומיות שמוסדות אלו נטלו על עצמם. התימנים ראו את הצרכים שלהם בהיותם קבוצת מהגרים אשר הגיעו לארץ בעודם נוטשים אחריהם צורת חיים ומסגרות חיים מסודרות, ובאו לארץ זרה על כל משפחתם, כך שעל כל ראש משפחה חלה האחריות לגבי התלויים בו. כך יצא שכאשר המוסדות המיישבים התייחסו למתיישבים כולם, כולל התימנים, כאל חיילים בצבא כיבוש הארץ, כלים שניתן להשתמש בהם לצורך השגת המטרות הלאומיות, ראו מנהיגי העדה התימנית, והקבוצה התימנית שבכנרת את הצרכים האנושיים של בני עדתם בראש ובראשונה. כלומר המחויבות של הנהגת המוסדות הייתה מוטת מטרות לאומיות וטכניות בעיקרן (אובייקטיביות) בעוד מחויבות הנהגת הקהילה התימנית הייתה מוטת מטרות קבוצתיות ואנושיות (סובייקטיביות).

הטיה זו השפיע על דרך ניהול הקונפליקט אצל שני הצדדים, והתוצאה הייתה תוצאת מעצימת קונפליקט, כאשר הבניית הקונפליקט התנהלה על ידי שני הצדדים בעזרת טקטיקות של משיכת זמן, וכך הסכסוך ניקלע למצב שהוא מבחינת סכסוך מתמשך וכמעט בלתי פתיר.

הצד אשר ניסה טקטיקות שונות במהלך קיום הקונפליקט היה הצד של קבוצת התימנים. במטרה לצאת מהמבוי הסתום אליו נקלעו, ומהמצוקה הקיומית הגוברת והולכת. הייתה

בגישתם לניהול הקונפליקט גישה יותר אופורטוניסטית כאשר הם ניסו בדרכים שונות לקדם את הקונפליקט שנוצר לקראת פתרון, אך לא בכל מחיר. המוסדות המיישבים, לעומתם, המשיכו לנהל את הקונפליקט בדרכם, בניסיון לספק מעין פתרונות זמינים, תוך התעלמות חוזרת ונשנית מאיתותים שונים שיש בעצם הקונפליקט צדדים נוספים שיש להתייחס אליהם, כמו רגשות ותחושות של התימנים, ומצבם האובייקטיבי הקשה, איתותים שבאו מצד התימנים עצמם שלא הסתירו זאת במהלך המשא ומתן, ומצד אנשים שונים הנחשבים לאנשים מתוך המערכת כמו הרצפלד וסמילנסקי.

שני אפיונים בדרך ניהול הקונפליקט מצד המוסדות המיישבים היו יכולים לגרום להרגעת הקונפליקט: גילוי אמפטיה למצב הקבוצה התימנית והרגעת קונפליקטים ברמה של האפיזודות המקומיות. גילוי אמפטיה למצבם היה ביכולתו למתן את עוצמת הרגשות שבני הקבוצה התימנית הרגישו במהלך הקונפליקט, והרגעת אפיזודות מקומיות היו תורמות להרגעה כללית (ראה תיאוריית הקונפליקט המשולב) כמו לדוגמה בפרשת אספקת האוהלים לקבוצה התימנית⁷⁹.

ממרחק הזמן, אני מאמין ששני הצדדים היו יכולים לנקוט בטקטיקות אחרות, ולהגיע לויתורים שיביאו לפתרון המצב אם הם היו יודעים מראש לאן תוביל אותם צורת ניהול הקונפליקט של כל אחד מהצדדים.

כנקודת ציון בכיוון התנהלות הקונפליקט, ניתן לציין את השינוי בהנהגת הקבוצה התימנית, כאשר הדור השני לקח על עצמו את ניהול הקונפליקט מצד התימנים, ונשא ונתן בדרכו עם המוסדות לקבלת פתרונות טכניים במקביל לקיום "קמפיין" בקרב גופים אחרים שהיה אמור לספק את הפתרונות הערכיים, זה היה השלב בו קיבל הקונפליקט כיוון התפתחות אחר, ולמעשה התחיל לפלס דרכו אל מחוץ למצב הקיפאון.

במצב בו נדמה היה שהפתרון נמצא על סף הדלת, וכל שנשאר הוא "לשפר עמדות" לקראת "היישורת הסופית", הצדדים לא מצאו לנכון לנקוט בפעולות שונות ממה שהם נקטו בהן, במטרה לצמצם את הפערים בין הצדדים, ולקדם פתרון הולם למצב שנוצר בפרק זמן קצר. לכן לקח עוד כשלוש שנים עד למעבר של התימנים לאדמות זרנוגה ליד המושבה רחובות, והקמת מושב העובדים הראשון לתימנים, הוא "כפר מרמורק".

⁷⁹ תימני כנרת, 22/4/1927, אצ"מ S15/23175

במידה והקונפליקט היה מתרכז ברמה הסובייקטיבית מצד שני הצדדים (לפי תפישת פישר ויורי), ולא מגיע לפתרונו תוך התרכזות ברמה האובייקטיבית (לפי קריסברג), יתכן שלאורך שנים שני הצדדים, ובעיקר בני הקבוצה התימנית, היו שלמים יותר עם הפתרון שניתן בסופו של דבר, בהקמת מושב גדול ומפואר של תימנים בקרבת המושבה רחובות (כפר מרמורק). יחד עם זאת, יתכן שבצורת ניהול סכסוך סובייקטיבית היה הקונפליקט הופך להיות "סכסוך מתמיד בלתי פתיר".

תורה
מלמד

7. רשימת המסמכים

מס	מקור	תאריך	מאת	אל	נושא
1	ספר החצר	17/2/1905	לבונטין	הוועד הפועל	רכישת קרקע דליקה
2	ספר החצר	22/11/1910	ברמן	בנציון	חוזה אריסות
3	מוזיאון כנרת	3/7/1911	טריידל	רופין	מכתב אודות המצב בחווה
4	ספר מסע לתימן				מפה מסעות יבנאלי
5	מוזיאון כנרת	1913	חרזמן	רופין	רשימת התימנים
6	מוזיאון כנרת	6/4/1914	א. יפה	המשרד הא"י	חוב התימנים לחנות בטבריה
7	אצ"מ KKL3/156	11/9/1914		קבוצת פועלים דגניה	מכתב הקמת 10 בתים לתימנים + אי בניית רפת + בעיות רישוי
8	עמירם אידלמן	8/7/1917	ד"ר פינגבאום	ד"ר טהון	דו"ח מצב הבריאות בעמק בכלל ושל התימנים בפרט
9	מוזיאון כנרת	20/7/1917	ברל	המשרד הא"י	מצב התימנים ורצונם לעזוב את כנרת
10	מוזיאון כנרת	5/10/1917	ד"ר טהון	קלימן	מצב התימנים ופתרונות אפשריים
11	אצ"מ S15/20525	17/11/1919	הרצפלד	המשרד הא"י	הצעת תקציב לתימנים (לא מאושר) (אין מחשבה על קביעות)
12	אצ"מ S15/20525	22/8/1920	תימני כנרת	המשרד הא"י	בקשה למימון ביניים + הסכמה להחליף מקום
13	אצ"מ S15/20525	21/11/1921	תימני כנרת	המשרד הא"י	הצעה לשתי חלופות : 1. הגדלת היישוב 2. מעבר למקום אחר
14	מוזיאון כנרת	5/3/1923	דוד בן ישראל	המשרד הא"י	מכתב תלונה המספר על המצב ומבקש לעבור מקום
15	אצ"מ S15/21109	23/8/1923	תימני כנרת	המשרד הא"י	בקשה לשלוח את הוועדה לעניינם
16	אצ"מ S15/21109	31/8/1923	המחלקה להתיישבות	ההסתדרות	מכתב (דו"ח) הוועדה הראשונה
17	אצ"מ S15/21109	6/9/1923	המרכז החקלאי	המחלקה להתיישבות	תשובה על המכתב הנ"ל המודיע שיש לחכות לישיבת המרכז
18	אצ"מ S15/21891	11/10/1923	תימני כנרת	המשרד הא"י	מאשרים החלטת הוועדה הראשונה (איום מרומז על סנקציות אם תהייה עוד סחבת)
19	אצ"מ S15/21891	31/10/1923	המרכז החקלאי	המחלקה להתיישבות	מכתב הדורש להוציא את הוועדה השנייה
20	אצ"מ S15/21891	1/11/1923	המחלקה להתיישבות	המרכז החקלאי	מכתב תשובה לנ"ל המותח ביקורת שהמסקנות למיסוד התימנים לא יושמו
21	מוזיאון כנרת	7/11/1923	קבוצת	המחלקה	תגובה על המכתב הנ"ל

מס	מקור	תאריך	מאת	אל	נושא
			כנרת	להתיישבות	מבקשים לעצור כל פעולה בשטח עד למסקנות הוועדה.
22	מוזיאון כנרת	11/11/1923	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	סיפור על שבנציון עזר להם
23	אצ"מ S15/21935	11/11/1923	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	תלונה על דחיית העברה
24	אצ"מ S15/21891	21/11/1923	המחלקה להתיישבות	המהנדס	לעצור בנייה מכיוון שיש ערעור של קבוצת כנרת
25	אצ"מ S15/22222	23/9/1924	המחלקה להתיישבות		פרוטוקול ישיבה העברת התימנים ליבניאל (עולה דרישות התימנים)
26	אצ"מ S15/21935	16/2/1925	פרוטוקול הוועדה השנייה		עדיין ללא מסקנות
27	אצ"מ S15/22222	17/2/1925	פרוטוקול הוועדה השנייה		פגישה ביבניאל
28	ארכיון כנרת מקורות / 10-65	1/5/1925	מ. סמילנסקי		רשמים על תימני כנרת מתוך הפועל הצעיר מספר 29
29	אצ"מ S15/22222	18/5/1925	קסטצקי (יבניאל)	המחלקה להתיישבות	מוכנות לקליטת התימנים ביבניאל
30	אצ"מ S15/21935	24/7/1925	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	הסכמה לעבור ליבניאל והדרישות לכך
31	אצ"מ S15/22222	18/8/1925	המרכז החקלאי	המחלקה להתיישבות	אישור על הסכמת התימנים לעבור ליבניאל והתנאים למעבר לשם
32	אצ"מ S15/22222	24/8/1925	המחלקה להתיישבות	המרכז החקלאי	התייחסות לני"ל
33	אצ"מ S15/22337	18/2/1926	המחלקה להתיישבות	תימני כנרת	התייחסות למכתב של התימנים בדבר הצורך לבקר במקום המיועד (כנראה ליד רחובות)
34	אצ"מ S15/22337	12/3/1926	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	התייחסות לני"ל (מכתב זועם)
35	אצ"מ S15/22337	24/3/1926	המחלקה להתיישבות	תימני כנרת	התייחסות למכתב הני"ל, הבטחה לבוא לבקר ולערוך ברור
36	אצ"מ S15/22337	17/3/1926	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	מספרים על הצעת אברהם טביב להישאר בכנרת, שם אומרים שכבר התחייבו לעבור לרחובות
37	אצ"מ S15/22337	13/4/1926	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	למה לא הגיעו לביקור למרות ההבטחה ?
38	אצ"מ S15/22337	21/4/1926	המחלקה להתיישבות	תימני כנרת	תגובה לני"ל : הרי טביב היה !
39	אצ"מ S15/23175	18/10/1926	המרכז החקלאי	המחלקה להתיישבות	תוספת אוהלים לתימנים
40	אצ"מ	19/11/1926	תימני כנרת	המחלקה	נכתב בשם 4 משפחות

מס	מקור	תאריך	מאת	אל	נושא
	S15/23175			להתיישבות	(ניצני פילוג בתימנים ?)
41	אצ"מ S15/23175	24/11/1926	המחלקה להתיישבות	תימני כנרת	תשובה לני"ל. עיכוב כל פעולה עד שלא יסלימו בניהם שתי קבוצות התימנים
42	אצ"מ S15/23175	22/4/1927	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	שוב מכתב תלונה, תלונה על האוהלים וכ"ו
43	אצ"מ KKL5/3341	16/1/1928	המרכז החקלאי	קק"ל	הצעה להקצות לתימנים את אדמת דלהמיה
44	מוזיאון כנרת	16/1/1928	המרכז החקלאי	המחלקה להתיישבות	כני"ל
45	מוזיאון כנרת + אצ"מ KKL5/3341	26/1/1928	קק"ל	המרכז החקלאי	התייחסות למכתב הני"ל. אין אפשרות ליישב בדלהמיה. הוסדרה אדמת זרנוגה.
46	אצ"מ KKL5/3341	5/3/1928	תימני כנרת	קק"ל	מגוללים את סיפורם מהתחלה. מאשימים את המרכז (החקלאי ?) ואת הקבוצה (כנרת ?) בהתנגדות להישארותם בכנרת
47	אצ"מ KKL5/3341	2/4/1928	המחלקה להתיישבות	ההתאחדות העולמית של היהודים הספרדים	תגובה למכתב דרישה לעוד תוספת 5 בתים. הצגת הפתרון בהעברה לרחובות. הסבר לעיכוב במצוקה כספית.
48	מוזיאון כנרת	27/4/1928	תימני כנרת	מדיצינת הדסה	מגוללים את סיפורם. מתלוננים שעבורם אין כסף, אבל לבנות במיליונים לקבוצת כנרת על הגבעה יש כסף. מבקשים להתערב לטובתם.
49	אצ"מ S15/23179	4/5/1928	המרכז החקלאי (הרצפלד)	המחלקה להתיישבות	מנסה לזרז את הטיפול בעניין התימנים
50	אצ"מ S15/23179	14/5/1928	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	מבקשים לזרז טיפול. (קיימות הערות ברוקרטיות על המכתב)
51	אצ"מ S15/23179	14/5/1928	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	אותו הני"ל בתרגום אחר (?)
52	אצ"מ S15/23179	5/6/1928	פרוטוקול פגישה		מתגבשת הצעה מוסכמת על דעת כל הצדדים (כולל דרישות התימנים) להציע למחלקה להתיישבות.
53	מוזיאון כנרת	19/6/1928	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	מסכימים לסידור ברחובות. מבקשים לזרז טיפול.
54	אצ"מ	19/12/1928	תימני כנרת	המחלקה	מבקשים להתערב

מס	מקור	תאריך	מאת	אל	נושא
	S15/23623			להתיישבות	בעקבות התעללות חברי קבוצת כנרת.
55	אצ"מ S15/23179	1928	תימני כנרת		גלגול הסיפור של התימנים.
56	אצ"מ S15/23623	7/1/1929	המחלקה להתיישבות	קבוצת (כנרת) מתיישבים	בעקבות המכתב מהתימנים מתאריך 19/12/1928 מבקשים לעזור לימנים עד שיועברו למקום "שנקבע עבורם"
57	אצ"מ S15/23623	7/1/1929	המחלקה להתיישבות	המרכז החקלאי	כנ"ל. מבקשים עזרה בהפעלת לחץ על קבוצת כנרת.
58	אצ"מ S15/23623	14/1/1929	המרכז החקלאי	המחלקה להתיישבות	תשובה מתחמקת למכתב הנ"ל.
59	אצ"מ S15/23623	15/1/1929	קבוצת כנרת	המחלקה להתיישבות	תשובה לנ"ל. מוכנים לעזור לתימנים.
60	ארכיון כנרת מקורות / 10-66	15/1/1929	קבוצת כנרת	המחלקה להתיישבות	תעתיק של הנ"ל
61	אצ"מ S15/23623	17/1/1929	המחלקה להתיישבות	המרכז החקלאי	המשך ההתקטשות הנ"ל.
62	אצ"מ S15/23623	23/1/1929	המחלקה להתיישבות	קבוצת כנרת	תשובה לתשובה (המשך התכתבות)
63	מוזיאון כנרת	30/5/1929	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	מכתב נוסף המבקש לשכוח את העבר ולקדם את הטיפול בסידור העתיד.
64	אצ"מ S15/23623	31/5/1929	תימני כנרת	המחלקה להתיישבות	מכתב נוסף המבקש לשכוח את העבר ולקדם את הטיפול בסידור העתיד.
65	אצ"מ KKL5/3341	19/7/1929	קק"ל	עיתון הארץ	תגובה לתלונות טביב.
66	מוזיאון כנרת	20/8/1930	עיתון דבר		דיווח על המסיבה לרגל העברת התימנים לרחובות.
67	ארכיון כנרת מקורות / 10-67		מאיר מלמד		פרשת התימנים בכנרת

8. ביבליוגרפיה

- אטינגר, שמואל. 1997. "האידאולוגיה של העלייה השנייה על רקע המחשבה החברתית והמדינית של יהודי מזרח אירופה". עמ' 3 - 10, בתוך: ברטל, ישראל, זאב צחור ויהושוע קניאל. (עורכים). העלייה השנייה מחקרים. ירושלים: יד בן-צבי.
- אייזנשטט, שמואל נח. תשמ"ד. "כיוונים חדשים בחקר עדות המזרח". עמ' 5 - 11, בתוך: כהן נעמה, ואורה אחימאיר. (עורכות). כיוונים חדשים בחקר הבעיה העדתית: רב שית. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- אלרועי, גור. 2004. אימיגרנטים; ההגירה היהודית לארץ-ישראל בראשית המאה העשרים. ירושלים: יצחק בן-צבי.
- בן-אריה, יהושוע. 1984. "ההתיישבות בעמק הירדן בתקופת העלייה השנייה". עמ' 58 - 70, בתוך: נאור, מרדכי. (עורך). העלייה השנייה, 1903-1914. ירושלים: יצחק בן-צבי.
- בן-ארצי, יוסי. 1998. "הו כנרת של מי?", קתדרה 88: 150 - 156.
- בנימין, ר. תש"י. מזכרון ועד כנרת סיפורי זיכרונות. תל-אביב: אגודת הסופרים.
- בלובשטיין, שושנה. תש"ג. עלי תימן: מראשית עליית התימנים ארצה. תל-אביב: יבנה.
- ברטל, ישראל, זאב צחור ויהושוע קניאל. (עורכים). 1997. העלייה השנייה מחקרים. ירושלים: יד בן-צבי.
- בר-מעוז, ציון. 1992. "הוי כנרת שלי! ההיו חלוצי תרע"ב התימנים "בנים ובונים" או פועלים ארעיים?". תהודה 13: 46 - 52.
- גולדשטיין, יעקב ויוסי בן-ארצי. תשנ"א. מושבה לא נושבה: פרשת עין זיתים 1890-1910. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- גורני, יוסף. תשס"ג. "תדמית יהודי תימן בעיני מנהיגות העלייה השנייה". קתדרה 108: 132 - 161.
- גלעד, דן. 1984. "כלכלה וחברה בתקופת העלייה השנייה" עמ' 4 - 26. בתוך: נאור, מרדכי. (עורך). העלייה השנייה, 1903-1914. ירושלים: יצחק בן-צבי.
- דיין, שמואל. 1959. על גדות ירדן וכנרת. תל-אביב: מסדה.
- דרויאן, ניצה. 1982. באין מרבד קסמים: עולי תימן בארץ ישראל 1881 - 1914. ירושלים: מכון בן-צבי.
- דוכן-לנדוי, לאה. 1979. החברות הציוניות לרכישת קרקעות בארץ ישראל. ירושלים: יצחק בן צבי.
- הרצוג, חנה. 1986. עדתיות פוליטית - דימוי מול מציאות. תל-אביב: יד טבנקין, הקיבוץ המאוחד.
- וובר, מקס. 1976. "הטיפוסים של סמכות ותיאום מחייב". עמ' 34 - 48. בתוך: אישנשטט, שמואל נח, עמנואל גוטמן ויעל עצמון. (עורכים). מדינה וחברה: סוגיות בסוציולוגיה פוליטית א'. תל-אביב: מרחביה.
- חבס, ברכה. תשכ"ט. החצר והגבעה; סיפורה של קבוצת כנרת. תל-אביב: עם עובד.

- פסטרנק נורית (עורכת). 1982. *חצר כנרת*. ירושלים: מנהל מקרקעי ישראל – האגף לתכנון ופתוח.
- טובי, יוסף (עורך). תשמ"ב. *אעלה בתמר: מאה שנות עליה והתיישבות*. ירושלים: מכון בן צבי.
- יוספוף, בנציון. 1992. *דמוקרטיה וזעקת עדות המזרח*. תל-אביב: עקד.
- יבניאלי, שמואל. תשי"ב. *מסע לתימן*. תל-אביב: פועלי ארץ-ישראל.
- יבניאלי, שמואל. (עורך). תשט"ז. *בנציון; כתבים ודברים*. תל-אביב: עם עובד.
- ישראל, אהרון ומוקי צור (עורכים). 1985. *על שפת אגם סואן*. תל-אביב: עם עובד.
- כנרת ביובלה: תרע"ד – תשכ"ד. תשכ"ד. קבוצת כנרת: כנרת.
- כנרת פנקס הקבוצה במלאות ארבעים שנותיה. תשי"ד. קבוצת כנרת: כנרת.
- ליפסט, מ. סיימור. 1979. *האדם המדיני*. תל-אביב: יחדיו.
- מאיר, יוסף. 1997. "יהודה ניני היית או חלמתי חלום". אפיקים קיא – קיב: 18 – 25.
- מאיר, יוסף. תשמ"ג. *התנועה הציונית ויהודי תימן*. תל-אביב: ספריית אפיקים.
- נאור, מרדכי. (עורך). 1988. *העלייה השנייה, 1914-1903*. ירושלים: יצחק בן-צבי.
- ניני, יהודה. 1996. *ההיית או חלמתי חלום*. תל-אביב: עם עובד.
- ניני, יהודה. תשל"ז. *יחסן של חיבת ציון והתנועה הציונית לעליה מתימן*, ירושלים: המכון ליהדות זמנינו, ספריית שזר.
- ניני, יהודה. תשל"ח. "עולי תימן בארץ ישראל בשנים תרמ"ב – תרע"ד". *קתדרה* 5: 30 – 82.
- ניני, יהודה. תשמ"ב. *תימן וציון*. ירושלים: הספרייה הציונית.
- סידון, אפרים. 1987. *אוזו ומוזו מכפר קאקארוזו*, ירושלים: כתר.
- סילורה, דוד. 1989. *צומת מזרח מערב – עדות גלויות ותרבויות: אחדות אמת לעומת מיזוג מדומה*. תל-אביב: זמורה ביתן.
- פישר, רוג'ר וויליאם, יורי. 1983. *סיכום חיובי: לשאת ולתת על הסכם מבלי לוותר*. תל – אביב: כיוונים.
- צור, מוקי. 1997. "אנשי העלייה השניה, טיפוסים העולים ודיוקנם החברתי-תרבותי". עמ' 282 – 293. *בתוך*: ברטל, ישראל, זאב צחור ויהושוע קניאל. (עורכים). *העלייה השניה מחקרים*. ירושלים: יד בן-צבי.
- צחור, זאב. 1984. "התגבשות מנהיגותה של העלייה השניה". עמ' 26 – 36. *בתוך*: נאור, מרדכי. (עורך). 1988. *העלייה השנייה, 1914-1903*. ירושלים: יצחק בן-צבי.
- קובץ העלייה השלישית בכנרת במלאות לה ארבעים שנה. תשכ"א. קבוצת כנרת: כנרת.
- קושניר, שמעון. 1972. *הרואה למרחוק – פרקי עלילה מחיי שמואל יבניאלי*. תל-אביב: עם עובד.

- קניאל, יהושע. (עורך). 1997. *העלייה השנייה מקורות*. ירושלים: יד בן צבי.
- קמון, עזריאל. 1988. "העלייה התימנית ומקומה בגיבוש תודעת הזכות על הארץ בתקופת העלייה השנייה". *שורשים במזרח* ד: 11 - 48.
- קמון, עזריאל. 2001. *יחסה של תנועת העבודה ומנהיגיה לעלייה מתימן ולעולי תימן בתקופת העלייה השנייה 1904-1914, והעלייה ההמונית 1948-1953*. עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב.
- רובין, יוסף. (עורך). תשכ"ד. *דרכי למושב, תנועת מושבי ישראל, תל-אביב: תנועת מושבי העובדים בישראל*.
- דן, שלמה ומשה שוקד. (עורכים). 1984. *יהודי המזרח – עיונים אנתרופולוגיים על העבר והווה*. ירושלים: שוקן.
- רצבי, שלום. 1998. "גלות בארץ ישראל: העלויות מתימן בהיסטוריוגרפיה של היישוב והציונות". *זמנים* 63: 58 – 68.
- שילה, מרגלית. 1988. *ניסיונות בהתיישבות - המשרד הארץ ישראלי – 1908-1914*. ירושלים: יד יצחק בן צבי.
- שובלי, רפאל. 1997. "הערות לספר "ההית או חלמתי חלום". אפיקים קי"א – קי"ב: 26 – 37.
- שפירא, יוסף. 1968. *הפועל הצעיר הרעיון והמעשה*. תל-אביב: עיינות.
- שפירא, יונתן. 1975. *אחדות העבודה ההיסטורית, עצמתו של ארגון פוליטי*. תל-אביב: עם עובד.
- שרעבי, דרורה-ריגלר ומודחי עמנואל. (עורכים). 1990. *מרמורק בת 60, רחובות: עריית רחובות*.
- Hampson Fen Osler, Aall Pamela R and Crocker Chester A..2004. "Conflict Unending: Intractable Conflict and the Challenge of Mediation" in: *Taming Intractable Conflicts: Mediation in the Hardest Cases*. Washington: United States Institute of peace press.
- Kriesberg, Louis. (editor).1980. "Research in Social Movements". *Conflict and Change*, JAI Press Inc., Vol 3.
- Kriesberg, Louis. 1998. *Constructive Conflicts: from escalation to resolution*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Sherif, Muzafer. 1966. *Group Conflict and Co-operation: Their Social Psychology*, London: Routledge & K. Paul.
- Wall, A.James Jr., Callister Roberts Ronda.1995. "Conflict and Its Management". *Journal of Management*, 21(3), 515 – 559.
- Zimbardo, Philip. 1991. *Stanford Prison Experiment*. Retrieved 10/8/2005, from: <http://www.prisonexp.org>.

9. לקסיקון

אום ג'וני – כפר ערבי מזרחית לירדן הדרומי. על אדמותיו הוקמה דגניה.

ברמן משה – אגרונום. המנהל הראשון של חוות כנרת (ע"ע).

בית המוטור – מבנה שהוקם על ידי הכשרת הישוב (ע"ע) בלב הביצה שהייתה באפיק הישן של נהר הירדן הדרומי, במטרה לספק מים לקיום חקלאות אינטנסיבית באזור. הקומה השנייה של המבנה שמשלה למגורים. בתחילה לקבוצת בנציון (ע"ע) ולאחר מכן שכן שם הרב דוד בן ישראל צאירי (ע"ע), מנהיג הקבוצה התימנית (ע"ע) שהתיישבה באזור.

ביתניה – הוקמה כחוה חקלאית על ידי יק"א (ע"ע) ממערב לירדן הדרומי בין כנרת למנחמיה בשנת 1913. לימים נודעה כמקום בו התנהלו "ניסיונות חברתיים" ב"אדם החדש" ברוח השיתוף. המקום ננטש בסוף שנות העשרים.

גולדה יואל – אגרונום. החליף את משה ברמן (ע"ע) בניהול חוות כנרת (ע"ע).

דלהמיה – כפר ערבי בסמוך לאתר נהריים. בזמנו הייתה מחשבה להעביר את תימני כנרת לשם. היום שוכן שם קיבוץ אשדות יעקב.

דלייקה – שבט בדואי ששלט באזור דרום מערב הכנרת, ממערב לירדן הדרומי. מידיו נקנו האדמות ששימשו למושבת כנרת ולחוות כנרת.

האיכר הצעיר – גרעין של חלוצים שהתגבש בארה"ב על ידי אליעזר יפה (ע"ע), הגיע לחוות כנרת בראשית 1913, והוחלף על ידי קבוצת כנרת בסוף 1913.

ההסתדרות הציונית – היה ארגון גג של התנועה הציונית העולמית לאיחוד פעולתם של כל הארגונים הציוניים.

הכשרת הישוב – חברת מניות לעיבוד אדמות קק"ל (ע"ע). הוקמה על ידי ארתור רופין (ע"ע).

המשרד הארץ ישראלי – הוקם על ידי ההסתדרות הציונית (ע"ע) על מנת לנהל את מפעל ההתיישבות בארץ ישראל, ובראשו עמד ארתור רופין (ע"ע).

הרצפלד אברהם (1891-1973) – היה דמות מרכזית בקרב הנהגת הישוב בארץ ישראל.

ועד הצירים – גוף שהוקם לאחר מלחמת העולם הראשונה ובא במקום המשרד הארץ ישראלי (ע"ע).

זרנוגה – כפר ערבי ליד רחובות שעל אדמותיו הוקם כפר מרמורק (ע"ע).

חוות העלמות – יוסדה בחצר כנרת בשנת 1911 על ידי חנה מייזל (ע"ע) במטרה להכשיר צעירות לעבודות חקלאיות.

חוות כנרת – הוקמה בחצר כנרת (ע"ע) בשנת 1908 על ידי המשרד הארץ ישראלי בחצר כנרת במטרה להיות חווה להכשרה חקלאית.

חוות פוריה – חווה חקלאית שהוקמה על רכס הר כנרת בשנת 1912. ננטשה כחווה בסוף מלח"ע הראשונה.

חושה – מבנה עשוי טיט ובוץ. חמש חושות כאלו שימשו למגורי התימנים בסמוך לבית המוטור (ע"ע).

חצר כנרת – קבוצת מבנים מוקפת חומה בסמוך למושבת כנרת (ע"ע). שם הוקמה חוות כנרת. היוותה מקום התהוות לקבוצות התיישבות שונות. עומדת היום לפני שיפוץ ושחזור.

טהון יעקב, ד"ר (1880-1950) – היה דמות מרכזית בפעולת המוסדות המיישבים. היה מראשי המשרד הארץ ישראלי (ע"ע) וסגנו של ארתור רופין (ע"ע).

יבניאלי שמואל (1884-1961) – היה שליח המשרד הארץ ישראלי (ע"ע) לארגן את העלייה מתימן.

יפה אליעזר (1882-1942) – ארגן והיה ראש קבוצת "האיכר הצעיר" (ע"ע) שהגיעה לחצר כנרת (ע"ע). היה פעיל ודמות מרכזית במוסדות המיישבים.

ישראלי (צ'רנומירסקי) בנציון (1881-1954) – דמות כריזמטית ומרכזית בקרב עולי העלייה השנייה. נחשב ל"אבי קבוצת כנרת" (ע"ע).

יק"א – ר"ת של Jewish Colonization Association. חברה שהוקמה בשנת 1891 על ידי הברון מוריס הירש במטרה לתמוך בהתיישבות יהודים. הברון רוטשילד העביר לחברה זו את האחריות למושבות שהוקמו בתמיכתו. קנתה, בין היתר, את אדמות דליקה (ע"ע) ואום גיוני (ע"ע).

כצנלסון ברל (1887-1944) – ממנהיגי העלייה השנייה ודמות מרכזית במוסדות המיישבים.

לבונטין זלמן דוד (1856-1940) – בן העלייה הראשונה, מראשוני חובבי ציון. הוא שחתום על רכישת אדמות דליקה משנת 1905.

מושבת כנרת – מושבה שנוסדה בשנת 1908 על אדמות דליקה (ע"ע) בסמוך לחצר כנרת.

מחלקה להתיישבות חקלאית – מחלקה שהוקמה במסגרת ההנהלה הציונית בארץ ישראל.

מייזל חנה (1888-1972) – מבנות העלייה השנייה. הקימה בחצר כנרת (ע"ע) את חוות העלמות (ע"ע).

מנצור חיים (1862-1917) – מתימני כנרת. נפטר בכנרת במגפת הקדחת בשנת 1917.

מנצור משה בן חיים (1897-) – בנו של חיים מנצור. עמד בראש פלג ארבעת המשפחות בתוך הקבוצה התימנית. מה"דור השני" של הנהגת הקבוצה התימנית.

מרכז החקלאי – גוף שהוקם על ידי ההסתדרות שם נדונו ענייני ההתיישבות החקלאית בארץ.

מרמורק – מושב עובדים שהוקם על אדמות זרנוגה (בסמוך לרחובות) בשנת 1930. לשם עברו תימני כנרת. נקרא גם "כפר מרמורק" או "שכונת מרמורק" ע"ש ד"ר אלכסנדר מרמורק שהיה עסקן ציוני ועוזרו של הרצל.

נפתולסקי נוח (1883-1974) – אחד מהחברים בשלישיית היחד (מראשוני כנרת), עם בנציון ישראלי (ע"ע) ומאיר רוטברג (ע"ע).

סמילנסקי משה (1874-1953) – סופר ופעיל בהנהגת הישוב בארץ ישראל. היה חבר בוועדה שהוקמה מטעם המשרד הארץ ישראלי לבחון את בעיות ההתיישבות בכנרת.

פיגנבאום אריה, ד"ר – רופא שנישלח מטעם המשרד הארץ ישראלי לבצע סקר בריאות באזור כנרת בעקבות מגפת הקדחת שהשתוללה באזור.

צאירי (מרגלית) דוד בן דוד (1897-1964) – בנו של הרב דוד בן ישראל צאירי. ה"דור השני" של הנהגת הקבוצה התימנית.

צאירי (מרגלית) דוד בן ישראל, רב (1862-1943) – מראשי הקבוצה התימנית. היווה את הסמכות הרוחנית של הקבוצה.

צאירי (מרגלית) יוסף בן ישראל (1868-1930) – מראשי הקבוצה התימנית. היה נציג הקבוצה בדיונים עם המוסדות. נפטר ערב מעבר הקבוצה למרמורק (ע"ע) וניקבר בבית הקברות של כנרת.

צאירי (מרגלית) ישראל בן יוסף (1896-1973) – בנו של יוסף בן ישראל. ה"דור השני" של הנהגת הקבוצה התימנית.

קבוצת וילנא – קבוצת חלוצים שהתגבשה בעיר וילנא שבליטא. מנתה 28 חברים. עלתה לארץ באוגוסט 1920. נדדה בארץ לכיבוש עבודה. הצטרפה לכנרת בספטמבר 1922.

קבוצת כנרת – קבוצת חלוצים שהתגבשה בחצר כנרת (ע"ע). היוותה את הבסיס לקיבוץ כנרת.

קרן הקיימת לישראל (קק"ל) – גוף שהוקם על ידי ההסתדרות הציונית במטרה לטפל

ברכישת קרקעות בארץ ישראל.

רוטברג מאיר (1887-1951) – אחד מהחברים בשלישית היחד (מראשוני כנרת), עם בנציון

ישראלי (ע"ע) ונוח נפתולסקי (ע"ע).

רופין ארתור, ד"ר (1876-1944) – דמות מרכזית בקרב העלייה השנייה. מונה על ידי

ההסתדרות הציונית להיות מנהל המשרד הארץ ישראלי (ע"ע).

תימנים – הקבוצה התימנית שהתיישבה בסמוך לבית המוטור (ע"ע) בלב אדמות הביצה

בשטחי כנרת. עלו ארצה בעקבות שליחותו השנייה של שמואל יבניאלי (ע"ע) לתימן מטעם

המשרד הארץ ישראלי (ע"ע). קבוצה זו הגיעה לכנרת בשנת 1912, ועברה להקים את כפר

מרמורק (ע"ע) בשנת 1930. רבים מבני קבוצה זו קבורים בבית הקברות של כנרת.